

ARPASEKİ KÖYÜ BAĞLAMINDA KINIK ÇEPNİLERİNDE ÖLÜM İNANÇLARI VE RİTÜELLERİ: MİTİK ARKA PLAN VE ESKİ TÜRK İNANÇLARI AÇISINDAN BİR DEĞERLENDİRME*

*Death Beliefs and Rituals Among The Kınık Çepni in Arpaseki Village:
An Evaluation In Terms of Mythic Background and Ancient Turkic Beliefs*

Glaubensvorstellungen und Rituale in Bezug auf den Tod bei den Çepni des Landkreises Kınık im Kontext des Dorfes Arpaseki: Eine Betrachtung aus der Perspektive mythischer Hintergründe und alttürkischer Glaubensvorstellungen

İsmail AKKANAT**

N Bu çalışma, İzmir'in Kınık ilçesine bağlı Arpaseki köyünde yaşayan Çepni topluluğunun ölüme dair inanışlarını ve ölüm çevresinde şekillenen ritüellerini; bu pratiklerin mitolojik arka planını ve eski Türk inanç sistemleriyle süreklilik arz eden bağlarını, alan araştırmasına dayalı bir yöntemle incelemektedir. Araştırma, söz konusu ritüellerin görünürde İslami ve Alevi-Bektaşî bir çerçevede icra edilmesine rağmen ritüellerin derin yapısında Şamanizm başta olmak üzere İslamiyet öncesi Türk kültür ve inanç kodlarının belirgin şekilde varlığını sürdürdüğü temel tezinden hareket etmektedir. Çalışmanın verileri, köyde yürütülen alan araştırması kapsamında 31 kaynak kişiyle gerçekleştirilen mülakatlar yoluyla elde edilmiştir. Toplanan veriler; ölüm öncesi inanış ve uygulamalar, cenaze hazırlıkları ve defin süreçleri ile ölüm sonrası yas ve anma pratikleri olmak üzere üç temel kategoride tasnif edilerek analiz edilmiştir.

* Bu makale İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırlanan “Arpaseki Köyü Monografisi” başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** M.A., Buca Şehit Abdullah Kürşat Kupşen Anadolu Lisesi, İzmir, Türkiye, ismlakkanat@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-2062-9861.

Araştırma bulguları, Arpaseki Çepnilerinde ölümün bir “son” olarak değil, ruhun başka bir varlık katmanına “geçiş” yaptığı yeni bir başlangıç olarak algılandığını ortaya koymaktadır. Ölüm öncesi görülen rüyalar, hayvan davranışları ve fiziksel değişimler gibi haberciler; defin sırasında mezara “evleme” yapılması, defin sonrası mezarın çam dallarıyla örtülmesi ve ölü yıkanan yerde çıra yakılması gibi uygulamalar; kırk günlük yas sürecinde uyulan katı kurallar ve Alevi-Bektaşî geleneğine özgü “Dardan İndirme” ritüeli gibi unsurların tamamı, eski Türklerdeki Gök Tanrı inancı, atalar kültü, tabiat kültleri ve Şamanist kozmolojinin devamlılığı niteliğindedir.

Bu makale, Arpaseki köyü özelinde Çepni kültürünün kadim Türk mitolojik düşünce sistemi ile İslami ve Alevi-Bektaşî inançlarını özgün bir biçimde sentezlediğini öne sürmektedir. Bu sentez, ölüm olgusu etrafında şekillenen pratiklerde somutlaşmakta; Türk kültürünün tarihsel derinliğini, dönüşümünü ve sürekliliğini gözler önüne sermektedir.

Anahtar Kelimeler: Çepniler, Ölüm Ritüelleri, Eski Türk İnanışları, Şamanizm, Alevi-Bektaşî Kültürü, Mitoloji, Alan Araştırması, Arpaseki Köyü.

ABSTRACT

This study examines the beliefs surrounding death and the rituals structured around it among the Chepni community living in Arpaseki Village, located in the Kınık district of İzmir, through a fieldwork-based methodological approach. The research focuses on the mythological background of these practices and their enduring connections with ancient Turkic belief systems. Although these rituals are outwardly performed within an Islamic and Alevi-Bektashi framework, the study is grounded in the central argument that their deep structural layers distinctly preserve pre-Islamic Turkic cultural and religious codes, most notably those associated with Shamanism. The data of the study were obtained through interviews conducted with 31 informants as part of an extensive field study carried out in the village. The collected material was classified and analyzed under three main categories: beliefs and practices preceding death, funeral preparations and burial processes, and post-mortem mourning and commemorative practices.

The findings reveal that among the Arpaseki Chepni, death is not perceived as an “end” but rather as a transition of the soul to another plane of existence, marking a new beginning. Omens preceding death—such as dreams, animal behavior, and physical changes; burial practices including the construction of a symbolic “dwelling” in the grave, covering the grave with pine branches after burial, and lighting kindling at the place where the deceased is washed; as well as strict observances during the forty-day mourning period and the Dardan İndirme ritual specific to the Alevi-Bektashi tradition—all constitute manifestations of continuity with the ancient Turkic Sky God belief, the ancestor cult, nature cults, and Shamanistic cosmology.

This article argues that, in the specific case of Arpaseki Village, Chepni culture uniquely synthesizes the ancient Turkic mythological worldview with Islamic and Alevi-Bektashi beliefs. This synthesis becomes particularly visible in practices centered on death and offers valuable insights into the historical depth, transformation, and continuity of Turkic culture.

Keywords: Chepni, Death Rituals, Ancient Turkic Beliefs, Shamanism, Alevi-Bektashi Culture, Mythology, Field Research, Arpaseki Village.

ZUSAMMENFASSUNG

Diese Studie untersucht die mit dem Tod verbundenen Glaubensvorstellungen sowie die um das Sterben und den Tod herum ausgeprägten Rituale der im Dorf Arpaseki im Landkreis Kınık der Provinz Izmir lebenden Çepni-Gemeinschaft. Auf der Grundlage feldforschungsbasierter Untersuchungen werden sowohl der mythologische Hintergrund dieser Praktiken als auch ihre fortdauernden Verbindungen zu alttürkischen Glaubenssystemen analysiert. Die Studie geht von der These aus, dass die betreffenden Rituale zwar vordergründig in einem islamischen und alevitisch-bektaschitischen Rahmen vollzogen werden, in ihrer tieferen Struktur jedoch deutlich vorislamische türkische Kultur- und Glaubenscodes – insbesondere schamanistische Elemente – fortbestehen. Die Daten der Studie wurden im Rahmen einer Feldforschung durch leitfadengestützte Tiefeninterviews mit 31 Personen aus dem Dorf erhoben. Die erhobenen Daten wurden systematisch in drei Hauptkategorien ausgewertet: Glaubensvorstellungen und Praktiken vor dem Tod, Rituale der Bestattungsvorbereitung und des Begräbnisses sowie Trauer- und Gedenkpraktiken nach dem Tod. Die Ergebnisse zeigen, dass der Tod bei den Çepni Arpasekis nicht als ein „Ende“, sondern als ein neuer Anfang verstanden wird, bei dem die Seele in eine andere Existenzebene „übergeht“. Die Tatsache, dass unter anderem Träume, Tierverhalten und körperliche Veränderungen als Todesvorzeichen gelten, Praktiken wie das Einrichten des Grabes während der Bestattung, das Bedecken des Grabes mit Kiefernzweigen nach der Beisetzung oder das Entzünden von Kienspan an dem Ort, an dem der Verstorbene gewaschen wurde, ebenso wie die strengen Regeln während der vierzigtägigen Trauerzeit und das für die alevitisch-bektaschitische Tradition charakteristische Ritual der Entlassung aus dem Dar (dardan indirme) können allesamt als eine Fortsetzung des alttürkischen Tengrismus, der Ahnenverehrung, der Naturkulte sowie der schamanistischen Kosmologie betrachtet werden. Abschließend argumentiert der Beitrag, dass in der Kultur der Çepni im Dorf Arpaseki alttürkische mythologische Denkstrukturen und islamische und alevitisch-bektaschitische Glaubensvorstellungen in einer eigenständigen Synthese zusammenlaufen. Diese Synthese konkretisiert sich in den um den Tod herum entstandenen Praktiken und macht die historische Tiefe, den Wandel und die Kontinuität der türkischen Kultur sichtbar.

Schlüsselwörter: Çepni, Todesrituale, alttürkische Glaubensvorstellungen, Schamanismus, alevitisch-bektaschitische Kultur, Mythologie, Feldforschung, Dorf Arpaseki.

Giriş

Ölüm, insan varoluşunun en derin ve evrensel gerçeklerinden biri olup yaşamın kırılganlığını hatırlatan ve aynı zamanda anlamını sorgulatan bir eşiktir. İnsanlık tarihi boyunca ölüm, yalnızca bedensel bir son olarak değil ruhun yolculuğu, öteki dünya ile bağ, atalarla iletişim ve evrenin gizemli döngüsünde bir dönüm noktası olarak algılanmıştır. Bu algı; korku, hüüzün, umut ve yeniden doğuş gibi karmaşık duygularla şekillenmiş, her kültürde kendine özgü ritüeller, gelenekler ve mitolojik anlatılarla toplumsal belleğin bir parçası haline gelmiştir.

Türk kültüründe ölüm, bireyin ve toplumun evrendeki yerini anlamlandırma çabasıyla örülmüş, mitolojik ve manevi bir dokuya sahiptir. Türklerde ölüm, bir kayıp anından çok daha fazlasını ifade eder. Yaşamın döngüsel doğasına, ruhun sonsuz yolculuğuna ve atalarla kurulan manevi bağa işaret eden bir geçiş dönemidir. Bu geçiş, Şamanist inançlardan İslam sonrası döneme uzanan geniş bir yelpazede, mitolojik figürler, kozmolojik kavramlar ve doğaüstü varlıklarla şekillenmiştir.

Eski Türk inanışlarında, Şamanist kozmolojinin temel unsurları olan gök-yer dengesi, ruhun yolculuğu, “uçmağ” (cennet) ve “tamu” (cehennem) gibi kavramlar, ölümün anlamını biçimlendirmiştir. Şaman ritüellerinde ölünün ruhu gökyüzüne ya da yeraltına yönlendirilirken atalar kültü ve kurban gelenekleri toplumsal dayanışmayı pekiştirirdi. İslam’ın kabulüyle bu inanışlar, Kur’an’daki ahiret anlayışı, tasavvufi düşünceler ve yerel geleneklerle harmanlanarak yeniden yorumlanmıştır. Cenaze törenlerinden yedinci, kırkını ve elli ikinci gün anmalarına uzanan ritüeller, Türklerin ölümü hem bir son hem de yeni bir başlangıç olarak gördüğünü ortaya koyar. Bu zengin kültürel miras, 24 Oğuz boyundan biri olan Çepnilerin, İzmir’in Kınık ilçesine bağlı Arpaseki köyünde yaşayan kolunda da kendine özgü bir biçim kazanmıştır. Çepniler, Anadolu’ya XI. yüzyıldan itibaren yerleşerek Alevi-Bektaşî geleneği ile Sünni İslam’a geçiş süreçlerinde ölüm inanışları ve ritüellerinde eski Türk mitolojisinin izlerini korumuşlardır.

Bu makale, Arpaseki köyü Çepnilerinin ölüm inanışları ve ritüellerini, mitik ve eski Türk inanışları çerçevesinde incelemeyi amaçlamaktadır.

Çalışma, Çepnilerin tarihsel ve kültürel bağlamını, Alevi-Bektaşî geleneklerinin etkisini ve İslam sonrası dönüşümleri değerlendirerek, bu ritüellerin mitolojik köklerini ortaya koymayı hedeflemektedir.

1. Çepniler ve Arpaseki Köyü: Tarihi ve Kültürel Bağlam

Arpaseki köyü; İzmir'in Kınık ilçesine 16 km, İzmir merkeze 156 km, Balıkesir'e 89 km ve Manisa'ya 106 km uzaklıkta, bu üç büyük şehrin kesişim noktasında yer alan bir Çepni yerleşimidir. Köyün doğusunda Dereköy, kuzeyinde Aziziye ve Taştepe, batısında Değirmencili, güneyinde Kalemköy ve Yaylaköy bulunmaktadır. Tarihi ve kültürel açıdan, Arpaseki, Oğuzların 24 boyundan biri olan Çepnilerin Kantemir oymağına bağlı bir topluluğun mirasını taşır.

Çepniler, Oğuzların Üçok koluna mensup bir boy olup Anadolu'nun Türkleşmesinde önemli bir rol oynamıştır (Sümer, 1992: 7). *Divanü Lügati't-Türk*'te yirmi birinci sırada zikredilen Çepniler, Oğuz Han'ın oğullarından Gök Han'ın oğlu "Çebni"den isimlerini almış; *Reşideddin Oğuznamesi*'nde "yağı olan her yerde durmayıp savaştan", Yazıcıoğlu'nda "kandaki yağı göre, derhal savaşır ve çapar", Ebulgazi Bahadır Han'a göre "bahadır" anlamıyla anılmıştır. Ongunları, Yazıcıoğlu'na göre sungur, Ebulgazi'ye göre hümay kuşudur (Togan, 1982: 52).

Selçukluların 1071 Malazgirt Zaferi'nden sonra Anadolu'ya yerleşen Çepniler, özellikle Karadeniz, Batı Anadolu ve Güneydoğu Anadolu'da etkili olmuş; Faruk Sümer'e göre, Türkiye tarihinin yerli kaynaklarında adı ilk ortaya atılan Oğuz boyu muhtemelen Çepnilerdir (Çelik, 2002: 312-323). Türkistan'dan tarihî İran'a, oradan Anadolu'ya göç eden Çepniler, Giresun, Tirebolu, Görele, Vakfıkebir gibi Karadeniz bölgelerine, bir kısmı ise Kocaeli, Balıkesir ve İzmir'e yerleşmiştir (Bostan, 2002: 299). XIII. yüzyılda yazıldığı varsayılan Vilayetname'de, Çepni ulularından Yunus Mukri'nin Sulucakaraöyük'e (Nevşehir Hacıbektaş) yerleştiği belirtilir (Gölpınarlı, 1958: 26-27). 1277'de Sinop'ta Trabzon Rum Devleti'ne karşı deniz savaşını kazanan Çepniler, Karadeniz'de teşkilatlı bir güç olduklarını göstermişlerdir (Sümer, 1992: 15-16).

Arpaseki köyünde yaşayan halk, kendilerini Kantemir Çepnisi olarak tanımlar. Cevdet Türkay, Kantemir Çepnilerini Bozulus Türkmen aşiretine bağlı bir cemaat olarak gösterir ve yerleşim yerleri arasında Bergama, Saruhan, Aydın, Kütahya, Ankara, Erzurum, Diyarbakır, Rakka ve Rumeli'yi sayar (Türkay, 1979: 454-456). XVIII. yüzyılda Rakka'ya sürülen Kantemir Çepnilerinin bir kısmı, 1728'de Bergama civarına geri dönmüştür (Ayhan, 1997: 53-57). XIX. yüzyılda, Osmanlı Devleti'nin konargöçer aşiretleri yerleşik düzene geçirme politikaları, Arpaseki'nin kuruluşunu

şekillendirmiştir. 1842’de yayınlanan bir emirname, aşiretlerin sabit yaylak-kışlak hareketine katılmasını veya köy kurmasını önerirken 1862’de Karesi mutasarrıfı Ahmet Süleyman Paşa, Bergama’da konargöçer aşiretlerin asayiş sorunlarına karşı zorunlu iskân emri vermiştir (Eriş, 2003: 101). Bu süreçte, Çepniler Bergama bölgesinde 36 köy kurmuştur. Bursa Valisi Ahmet Vefık Paşa’nın 1860’larda başlattığı iskân hareketleri, Çepnilerin Pınarköy, Narlıca, Tepeköy, Yalnızev ve Arpaseki gibi köyleri kurmasını sağlamıştır (Bayatlı, 1944: 7). Aydın Vilayet Salnameleri’nde (1894 ve 1897) Arpaseki’nin adı geçmez, bu da köyün XIX. yüzyıl sonlarında kurulduğunu gösterir (Uyar, 2011).

Sözlü kaynaklar, Arpaseki’nin yaklaşık 120-125 yıllık bir tarihe sahip olduğunu ve Kurtuluş Savaşı yıllarında konargöçer Çepni aşiretleri tarafından kurulduğunu aktarır. Köy, başlangıçta yedi hanelik bir çadır yerleşimi olarak ortaya çıkmış; Balıkesir, Manisa ve çevre bölgelerden gelen ailelerle büyümüştür. Köyün adı, Kalemköy’ün arpa tarlasına çadır kuran Çepnilerin yerleşiminden geldiği düşünülür (KK9, KK10, KK11). Zeynel Kurşuncu liderliğindeki Çepniler, Cinge (Cenkyeri) köyüyle yaşanan tarım ve asayiş kaynaklı çatışmalardan sonra, Manisa kadısının aracılığıyla bu bölgeye yerleşmiştir (KK12, KK13). Dedelerine göre, köyün kurucuları Balıkesir kökenlidir ancak Horasan ve Erzincan kökenli anlatılar da mevcuttur (KK1, KK2, KK3, KK5). Alevi-Bektaşî inancına sahip Çepniler, Yavuz Sultan Selim döneminden itibaren ayrımcılık korkusuyla dağlık bölgelere yerleşmiş; Arpaseki, bu bağlamda ovada değil, dağlık bir alanda kurulmuştur (KK3).

Çepniler, inanç bakımından Alevi ve Sünni İslam anlayışlarını benimsemiştir. Karadeniz’deki Çepniler genellikle Sünni, Balıkesir, İzmir, Manisa ve Gaziantep’teki köyler ise Alevi-Bektaşî inancına sahiptir (Umaç, 2015: 161-184). Arpaseki, Köse Süleyman Ocağı’na bağlı bir Alevi-Bektaşî köyü olup Gaziantep Nizip’teki Bektaş Dede’nin yönettiği cem törenleriyle diğer Çepni köyleriyle bağlantılıdır (Umaç, 2015: 161-184). Çepnilerin kültürel kimliğinin bir diğer unsuru, “gizli dil” veya “Çepni dilcesi”dir. Konargöçer yaşam, inanç farklılıkları ve devlet otoritelerine güvensizlik, bu şifreli dilin ortaya çıkmasını sağlamış; Arpaseki’de de kullanılan bu dil, Fırat Süren’in çalışmasında *Derleme Sözlüğü*’yle karşılaştırılmıştır (Sevinçli, 2022; Süren, 2019). Bu tarihsel ve kültürel bağlam, Arpaseki Çepnilerinin ölüm ritüellerini şekillendiren Alevi-Bektaşî geleneği ve eski Türk inanışlarının sentezini anlamada kritik bir zemin sunar.

2. Eski Türk İnanışlarında Ölüm ve Mitik Unsurlar

Eski Türk inanç sisteminde ölüm, yalnızca biyolojik bir son değil, ruhun bedeni terk ederek başka bir varlık düzlemine geçişi olarak algılanmıştır. Bu geçiş, mitik ve kutsal bir bağlamda ele alınmış; ölümle birlikte başlayan süreç, ruhun göğe yükselmesi ya da yeraltına inmesi gibi kozmolojik tasavvurlarla açıklanmıştır. Ruhun bedenden ayrılarak uçtuğu inancı doğrultusunda, ölüm için sıklıkla “uçmak” fiili kullanılmıştır. Bu kullanım hem ruhun bedeni terk etmesini hem de cennet anlamındaki “Uçmag” kavramını karşılamaktadır (Gömeç, 1997: 193).

Şamanist dünya görüşüne sahip eski Türk toplumlarında, ölüm sonrası hayatla ilgili inanışlar; yer, yerüstü ve gök olmak üzere üçlü bir evrensel düzlem çerçevesinde şekillenmiştir (İnan, 1976: 52). Bu evren tasavvurunda ruh (süne), ölüm anında vücudu terk ederek şeffaf bir buhar (üzüt) hâline gelir. Bu ruh, ölen kişinin ataları tarafından karşılanır ve kırk gün boyunca yaşadığı mekânın çevresinde dolaşır. Bu süre zarfında ölü çıkan evde çeşitli tabular uygulanır; bu mekâna şaman girmez, evden eşya verilmez ve dışarıdan da bir şey alınmaz. Kırk günün sonunda gerçekleştirilen “üzüt payramı” (ruhlar bayramı), bu geçişin sembolik olarak tamamlandığını ifade eder (İnan, 1976: 94–95).

Eski Türk inancında sadece insana değil, doğadaki tüm varlıklara ruh atfedilmiştir. “Tın” ya da “tın” terimi hem ruhu hem de nefesi ifade ederken dağlar, ağaçlar, taşlar gibi tabiat unsurları da canlı, hisseden ve kudret sahibi varlıklar olarak kabul edilmiştir. Bu bağlamda, doğaya yönelik kutsama ve saygı, korku ve minnettarlık duygularıyla birlikte yürütülmüştür (Ocak, 2012: 65).

Orta Asya Türk halk inançlarında yer alan Gök Tanrı, güneş, ay, yer-su, ocak ve ata kültleri, hem evrenin işleyişine dair mitolojik açıklamalar sunmuş hem de ölüm ritüellerinin temelini oluşturmuştur (İnan, 1976: 2). Şamanist inançlarda yer alan Erlik ve Ülgen figürleri, ölümün metafiziksel sebeplerini açıklamada önemli rol oynamıştır. Bu inanışa göre ölüm, bazen Erlik’in ağgözlülüğü sonucu doğal olmayan bir şekilde gerçekleşirken bazen de Erlik ile Ülgen’in ortak kararı neticesinde kaçınılmaz olur (İnan, 1976: 94).

Türklerin İslamiyet’i kabul etmelerinden sonra dahi, kadim inanç sistemlerine ait birçok unsur tamamen terk edilmemiş aksine, bu unsurlar yeni dinî yapı içerisinde yeniden yorumlanarak yaşamaya devam etmiştir. Bu süreçte özellikle Alevi-Bektaşî

topluluklarının, eski Türk inançlarına ait mitik ve ritüel unsurları büyük ölçüde muhafaza ettiği görülmektedir. Ahmet Yaşar Ocak'a göre (2012: 61), İslam öncesi dönemde Türk topluluklarının inanç sistemi üç temel sacayağına dayanıyordu: Atalar kültü, tabiat kültleri ve Gök Tanrı inancı. Bu üçlü yapı, ölüm ritüellerinin ve evren tasavvurunun şekillenmesinde belirleyici olmuştur. Tabiat kültü içerisinde yer alan dağ, ağaç, taş ve su gibi unsurların kutsanması ise bu varlıkların içkin bir güce sahip oldukları inancına dayanmakta; bu nedenle Türkler doğaya yönelik bir takdis, saygı ve korku karışımı bir tutum sergilemekteydiler (Ocak, 2012: 64–65).

Alevi-Bektaşî inanç sistemi içinde sürdürülen bazı ritüeller ve semboller, bu İslam öncesi mirasın yaşayan örnekleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Mehmet Ersal (2016: 129–130), Alevi toplumunun özellikle ölüm, geçiş ve kutsal zamanlar etrafında şekillenen ritüellerinde, eski Şamanist ve Gök Tanrı inançlarının izlerinin bariz şekilde görüldüğünü vurgulamaktadır. Ona göre, Alevi-Bektaşî ritüel pratiği; İslam'ın ana çerçevesi içinde, tarihsel olarak kadim inançlarla sentezlenmiş zengin bir kültürel ve inançsal dokuyu temsil eder. Bu bağlamda Alevi toplulukları, İslamiyet'e geçiş sürecinde dinî kimliklerini dönüştürmek yerine, inanç sistemlerini mecz ederek eskiyi yeniyile bütünleştirme yolunu seçmişlerdir.

3. Arpaseki Köyü Çepnilerinde Ölüm İnanışları ve Ritüelleri

Arpaseki köyünde ölüm ritüelleri, İslam, Alevi-Bektaşî geleneği ve eski Türk inanışlarının bir sentezini sunar. Ölüm öncesi belirtilerden cenaze hazırlığına, defin sürecinden ölüm sonrası anma törenlerine kadar uzanan bu ritüeller, Çepni toplumunun ölümü hem fiziksel hem de manevi bir geçiş olarak algıladığını gösterir.

3.1. Ölüm Öncesi İnanışlar ve Uygulamalar

Arpaseki köyü Çepnilerinde, ölümün yaklaşmakta olduğuna dair belirtiler, bireysel, toplumsal ve doğa merkezli işaretlerle gözlemlenir. Bu işaretler, ölümü düşündüren ön belirtiler olarak kabul edilir ve toplumu ölüm sürecine hazırlama işlevi görür. Ayrıca, ölümü çağırıldığına inanılan davranışlardan kaçınılır ve ölümden korunmak için çeşitli ritüeller uygulanır.

3.1.1. Hastadaki Psikolojik ve Fizyolojik Değişiklikler

Yatalak bir hastanın sürekli tavana bakması, ölen yakınlarını anması, benzin sararması, yıldızının kayması (moral ve yaşam enerjisinin tükenmesi) veya omuzlarının

düşmesi, ölümün yaklaştığının işaretleri olarak görülür. Bu belirtiler, hastanın bu dünyayla bağını kopardığı ve öteki dünyayla iletişim kurmaya başladığı inancıyla ilişkilendirilir. Kaynak kişiler, bu işaretleri şu şekilde ifade eder:

“Yatalak durumdaki bir hastanın sürekli tavana bakıp ölen geçmişlerini anması, artık onun bu dünya ile işinin bittiğinin, öbür dünya ile iletişim halinde olduğunun belirtisidir. Kişinin yıldızının düşmesi -ki bununla kastedilen hasta bir kişinin moral motivasyonunun çok düşük olması, genel bir memnuniyetsizlik hali- ya da benzinin sararması o kişinin yakın bir zamanda öleceğinin emareleridir.” (KK4, KK17, KK18, KK19, KK20, KK28, KK29)

“Hasta bir kişi, ölmeye yakın yıldızı kayar, omuzları düşer. Onun öleceği anlaşılır ve gerçekten de o kişi de kısa zaman içinde ölür. Yatalak bir hasta ölmeden birkaç gün önce benzi sararır, gözlerini hep tavana diker, etrafındaki insanlarla alakasını keser. Öbür tarafla uğraştığı belli olur. Benim kaynanam hastalandı, bir hafta bile yatalak kalmadan öldü. Tavana bakıyordu. Anne, sen nereye bakıyorsun dedim, ölen kız kardeşleri ve ölmüş başka yakınlarım var orada, dedi bana. Bize çekilin kapıdan, onlar geliyor, buraya onlar oturacak dedi. Öbür tarafla ilgilenmeye başladığında biz onun öleceğini anlamıştık.” (KK17)

Arpaseki köyünde ölüm öncesi döneme ilişkin halk inançları, hastanın hem fiziksel ve psikolojik durumuna hem de doğa ve gökyüzü olaylarına dayanan gözlemlerle şekillenmektedir. Özellikle yatalak hastaların sürekli olarak tavana bakmaları, ölen yakınlarını anmaları, omuzlarının düşmesi, benzin sararması ya da “yıldızlarının düşmesi” gibi belirtiler, ölümün yaklaştığına işaret eden semptomlar olarak yorumlanmaktadır. Bu semptomlar köy halkı tarafından yalnızca biyolojik bir sürecin parçası olarak değil, aynı zamanda bireyin bu dünya ile bağını koparıp öteki dünya ile iletişim kurmaya başlamasının işaretleri olarak görülmektedir. Bu anlatımlar, Şamanist inanç sisteminde ölüm anının yalnızca fiziksel bir son değil, ruhun “uçmak” olarak adlandırılan göğe yükseliş süreciyle anlam kazandığına işaret etmektedir. Tavana bakma davranışı, ruhun yukarı âlemlere yönelmesiyle bağlantılıdır. Şamanist kozmolojide ruhun, ölüm öncesi ya da ölüm anında göğe yükselmek üzere hazırlandığına inanılır (İnan, 1976: 52).

Hastanın “yıldızının düşmesi” veya “kut’unun kaybolması” da Eski Türk mitolojisinde önemli bir simgesel anlatıya işaret eder. “Kut” kavramı, bireyin yaşam enerjisini temsil eder ve bu enerjinin bedenden çekilmesi ölümle sonuçlanır (Gömeç,

1997: 193). “Yıldız” ise eski Türk düşüncesinde kişinin göksel temsili olarak görülür. Gökteki her yıldız bir insanın kaderini temsil eder; bu nedenle yıldızın kayması, yeryüzündeki bir yaşamın sona erdiği anlamına gelir (Aydemir, 2015: 177). Besim Atalay’ın *Divânü Lûgati’t-Türk* çevirisinde de belirtildiği üzere, yıldız, köken ve soyla ilişkili bir simge olarak kullanılır ve “tüblüğ yıldızlıg” ifadesi, kişinin köklü soyunu anlatır (Atalay, 1985: 40). Benzer biçimde, Gagauz Türkleri arasında da gökyüzünde insanlar kadar yıldız bulunduğu ve kayan bir yıldızın sahibinin öldüğüne inanılır (Uçkun, 2007: 2195–2199). Bu inançlar, gökyüzü ile insan hayatı arasında kurulan sembolik bağın Türk mitolojik sistemindeki sürekliliğini göstermektedir.

Ayrıca hastanın “benzin sararması”, yani yüz renginin solması da mitolojik anlamlarla yüklüdür. Sarı renk, Türk mitolojisinde çoğu zaman hastalık, felaket ve ölümle ilişkilendirilmiştir. “Betin benzin sarardı” deyiimi, bu kültürel kodun dilsel bir yansımasıdır (Çoruhlu, 2020: 342).

Sonuç olarak Arpaseki köyünde gözlenen bu ölüm öncesi işaretler, yalnızca bireyin biyolojik çözülüşünü değil, aynı zamanda çok katmanlı bir mitolojik ve kültürel okumayı mümkün kılan sembolik anlatılar barındırmaktadır. Bu ritüel ve davranışlar, Şamanist Türk inançları, İslam öncesi ruh anlayışı ve kozmolojik tasavvurlar ile yakından ilişkilidir.

3.1.2. Hayvanlarla İlgili İnanmalar

Doğa ve hayvan davranışları, Çepni toplumunda ölümün habercisi olarak yorumlanır. Evin üzerine konan baykuş, köyün veya mezarlığın üzerinde uçuşan kargalar, evcil köpeğin uluması ve evin temelindeki yılanın ortaya çıkması, uğursuzluk ve ölümle ilişkilendirilir. Kaynak kişiler, bu inanışları şu şekilde aktarır:

“Karga dolaşırsa köyün üstünde uğursuzluk getirecek derler. Kargaların evi ya da mezarlığın üzerinde dönmeleri, köyden ya da üzerinde dolaştığı haneden cenaze çıkacağına habercisidir.” (KK1, KK2, KK3, KK9, KK10, KK11, KK12, KK13, KK17, KK18, KK19, KK20, KK25, KK27, KK28, KK29)

“Köpekler uluduğu zaman köyden cenaze çıkacak denir. Ekseriyetle o köpek hangi evde uluyorsa o evden cenaze çıkacak, bu köpek sahibinin başını yiyecek derler.” (KK1, KK2, KK3, KK9, KK10, KK11, KK12, KK13, KK17, KK18, KK19, KK20, KK25, KK27, KK28, KK29)

“Her evin temelinde mutlaka bir yılan olurmuş. Bu yılanın da ortaya çıkması yine uğursuzluk ve ölüm getirecek demektir. O yılanı da ellemezler, kesinlikle öldürmezler.” (KK1, KK2, KK3)

“Baykuş da uğursuzluk getirir derler. ‘Ocağına baykuş tünegin’ diye beddua ederler. Baykuşun ölüm getireceği düşünülür.” (KK1, KK2, KK3, KK12, KK13, KK17)

Kınık Çepnileri arasında doğa olayları ve hayvan davranışları, ölümün yaklaşmakta olduğuna dair işaretler olarak yorumlanmaktadır. Toplum belleğinde yer etmiş bu işaretler, Gözleme dayalı deneyimlerden ve kadim inanç sistemlerinden beslenmektedir. Özellikle baykuş, karga, köpek ve yılan gibi hayvanlara atfedilen sembolik anlamlar, ölüm çevresinde şekillenen halk inançlarının önemli unsurlarını oluşturur. Baykuş, halk arasında yaygın olarak uğursuzluk ve ölümle ilişkilendirilmektedir. “Ocağına baykuş tünegin” şeklindeki beddua, bu kuşun olumsuz çağrışımını açıkça ortaya koymaktadır. Kaynak kişiler, bir evin çatısına baykuş konmasının o haneye ölüm geleceği anlamına geldiğini dile getirmektedirler Benzer şekilde kargaların köyün ya da mezarlığın üzerinde dairesel uçuşlar yapması da ölümün habercisi olarak görülür. Bu davranış, o köyden veya üzerinde dolaşılan haneden cenaze çıkacağına bir işareti kabul edilmektedir. Köpeklerin özellikle geceleri uluması da benzer şekilde ölümle ilişkilendirilmektedir. Uluyan köpeğin bulunduğu evden cenaze çıkacağına inanılmakta, hatta bu köpeğin sahibinin ölümüne işaret ettiği ifade edilmektedir. Toplumsal hafızada bu inanç oldukça güçlüdür ve çok sayıda kaynak kişi tarafından dile getirilmiştir. Diğer bir örnek ise evin temelinde görülen yılanıdır. Her evin temelinde bir yılan olduğuna ve bu yılanın ortaya çıkmasının uğursuzluk getireceğine inanılır. Bu yılanın öldürülmemesi gerektiği, ona dokunulmaması gerektiği de inanç sisteminin bir parçasıdır. Yılan burada bir uyarıcı ve evin ruhani koruyucusu gibi bir işlev üstlenmektedir.

Bu inanışlar, Şamanist Türk mitolojisinin izlerini taşımaktadır. Şamanist inanç sisteminde hayvanlar, görünmeyen alemlerle iletişim kuran, kehanet taşıyan varlıklar olarak kabul edilmiştir. Özellikle baykuş ve karga gibi kuşlar, ölümle ilişkilendirilmiş ve bu bağlamda haberci ruhlar olarak görülmüştür. Köpeğin uluması ise ruhların varlığına işaret etmekte, yer altı dünyasıyla temasın sembolü olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda, şamanların ruhsal yolculuklarında kurt, kartal gibi hayvanlara dönüşmesi; güçsüz şamanların ise köpek biçimine girmesi dikkat çekicidir. Bu inanç yapısı, köpeğin ölümle olan sembolik bağını açıklamaktadır. Nitekim bazı Türk topluluklarında

cenaze töreninde kurban edilen hayvanlar, doğrudan ölüme işaret eden varlıklar olarak düşünülmüştür (Çoruhlu, 2020: 295).

Yılan ise Şamanist kozmolojide yer altı dünyasıyla ilişkilendirilen kutsal bir semboldür. Evin temelinde bulunan yılan hem bu dünyayla hem de öteki dünya ile bağlantı kuran bir varlık olarak algılanmakta; öldürülmemesi gerektiğine dair inanç ise onun taşıdığı sembolik değeri göstermektedir. Bu durum, Çepni toplumunda görülen doğa temelli ölüm işaretlerinin, yalnızca halk gözlemlerine değil, mitolojik düşünce kalıplarına da dayandığını ortaya koymaktadır.

3.1.3. Düşle İlgili İnanmalar

Rüyalar, Çepni toplumunda ölümün habercisi olarak önemli bir yer tutar. Rüyada dış çıkması, müstehcen görüntüler, ölen birinin kişiyi kolundan tutup götürmesi, evin yıkılması, topluluk, et, fırın veya ekmek görülmesi, yakın bir zamanda ölüm olacağına yorulur. Kaynak kişiler, bu rüya tabirlerini şu şekilde ifade eder:

“Rüyada üst diş düştüğü zaman çevrende bir tane erkek ölecek, alt diş çıktığı zaman kadın kısmından biri ölecek derler.” (KK1, KK2, KK3, KK5, KK6, KK7, KK8, KK12, KK13)

“Rüyada diş çıktığı görülürse ölen olacak denir. Eğer diş çıkarken acısını hissedersen yakın çevrenden, dişin acımazsa uzaktan birileri ölecek denir.” (KK4, KK18, KK19, KK20, KK28, KK29)

“Rüyada sır görmek ölüm getirir derler. Çıplak birini görürsen yani sır görürsen rüyada ölüye işarettir. Kendi çevrenden birinin sırrını görürsen o yabancıya çıkar yani yabancı biri ölecek demektir. Yabancı birinin sırrını görürsen kendi yakınlarından birisi ölecek demektir.” (KK4, KK12, KK13, KK17, KK21)

“Rüyada evin yıkıldığını görürsen ona da mezardır, ölüm getirir diyorlar.” (KK18, KK19, KK20, KK28, KK29)

“Ölmüş birini rüyada görürsen, rüyada o adam seni kolundan tutup götürürse cenaze çıkacak derler.” (KK5, KK6, KK7, KK8)

“Rüyada et, fırın, ekmek görmek iyi değildir, bunlar mezara çıkar, ölüm demektir.” (KK5, KK6, KK7, KK8, KK12, KK13)

“Rüyada topluluk, çiğ et, kalabalık görmek de cenazeye işaret eder.” (KK1, KK2, KK3)

Bu rüya tabirleri, Şamanist Türklerde rüyaların kehanet değeri taşıdığı ve ruhların manevi alemle iletişim kurduğu inancıyla ilişkilidir. Dış düşmesi, bedensel kaybın ölümü simgelemesiyle evin yıkılması, aile düzeninin bozulmasıyla et ve ekmek, yaşamın sonlanmasıyla bağlantılıdır.

3.1.4. Ölümü Çağrıştıran Diğer Belirtiler

İnsan bedeninin hareketleri, gök cisimleri, eşyalar ve çocuk davranışları da ölümün habercisi olarak görülür. Yıldız kayması, fotoğraf düşmesi, yığılı yatakların devrilmesi, göz seğirmesi, çocukların başparmağını emmesi, damak dövmesi, dış gıcırdatması, ölen kişinin gözlerinin açık veya vücudunun sıcak kalması, başka bir ölümü işaret eder. Kaynak kişiler, bu inanışları şu şekilde aktarır:

“Yıldız kaydığı zaman biri ölecek diye düşünülür. Çünkü herkesin bir yıldızı vardır, her kayan yıldız da o yıldızın sahibinin de öleceği düşünülür.” (KK1, KK2, KK3)

“Evde fotoğraf düşerse ya da fotoğrafın asılı olduğu çerçeve kırılırsa iyi değil denir ve bu durum kötüye çağrışım yapar. Bu şekilde durduk yere bir fotoğraf düştüğünde ya da çerçevesi kırıldığında insanların içini bir korku kaplar.” (KK18, KK19, KK20, KK28, KK29)

“Göz seğirdiği zaman da insan ölecek derler.” (KK1, KK2, KK3)

“Ayakkabı ters dönerse hemen düzeltirler. Kişinin işlerinin ters gideceğine, uğursuzluk getireceğine inanırlar. Ayakkabı ters döndüğünde ölüm getireceğine de inanılır.” (KK5, KK6, KK7, KK8, KK12, KK13, KK18, KK19, KK20, KK28, KK29)

“Eskiden yatakları üst üste yüklüğe yığarlardı, o yataklar devrildi mi yine o evden cenaze çıkacak derlerdi.” (KK3, KK5, KK9, KK22, KK23, KK24)

“Çocuklar uyurken dişini yerse ya da gıcırtadırsa baş yiyecek derler. Çocuklar damak dövdüğü zaman da ölüm getireceğine inanılır. Çok ağlayan çocuklar için de benzeri söylenir. Çocuğa ya yiyeceğin baş var ya da çıkaracağın iş var denir.” (KK18, KK19, KK20, KK28, KK29)

“Ölen kişinin vücudu sıcak kalırsa bir daha ölüm olacak derler.” (KK18, KK19, KK20, KK28, KK29)

“Ölen kişinin öldükten sonra gözü açık kalırsa arkadan bir daha ölüm olacak derler.” (KK18, KK19, KK20, KK28, KK29)

Bu işaretler, Şamanist Türklerde doğanın ve eşyaların manevi anlam taşıdığı inancıyla ilişkilidir. Yıldız kayması, “kut”un gökyüzünden düşmesiyle fotoğraf düşmesi, ruhun huzursuzluğuyla çocukların damak dövmesi, manevi aleme yakınlıklarıyla bağdaştırılır. Ölen kişinin gözlerinin açık kalması veya vücudunun sıcak kalması, Şamanist kozmolojide ruhun geçiş sürecinin tamamlanmadığına işaret eder.

3.1.5. Ölümünden Kaçınma Pratikleri

Çepni toplumunda, bazı davranışların ölümü çağıracağına inanılır ve bu davranışlardan kaçınılır. Ölümü çağıran bir olay gerçekleştiğinde, ölümü defetmek için ritüeller uygulanır. Mezarlıktan veya yas evinden eve geçişte el-yüz yıkama, kazma-kürek eve getirmeme, elle mezar göstermeme ve çocukların damak yemesine karşı önlemler, bu pratiklere örnektir. Kaynak kişiler, bu uygulamaları şu şekilde aktarır:

“Mezarlığa girip çıkan biri, elini yüzünü yıkamadan evin içine giremez. Ya mezarlığın dışındaki çeşmede ya da evine girmeden evin avlusundaki çeşmede yüzünü üç kez yıkayıp öyle girer eve. Cenaze evinden çıkıp kişi kendi evine geldiğinde de yine yüzünü yıkayıp eve öyle girer. Mezarda veya yas evinde akıtılan gözyaşıyla eve girilmez. Oradaki yası eve taşımayalım, bizim başımıza da gelmesin diye böyle yapılır.” (KK5, KK6, KK7, KK8, KK9, KK10, KK11, KK18, KK19, KK20, KK28, KK29)

“Gözyaşı, gözyaşı getirir derler. Çok fazla ağlamanın iyi olmayacağı söylenir.” (KK18, KK19, KK20, KK28, KK29)

“Mezarın kazıldığı kazma kürek eve getirilmez, mezarlıkta bırakılır. Bağ bahçe işi yapılan kazma, kürek, çapa da evin içine tıkmaz, ev dışında bir yerde tutulur. Bunlar evin içine alınırsa ölüm getireceğinden endişe edilir. Ben mezar taşı yaptırdım oğluma, kazma kürek ne ki orada çalışanlara götürdüğüm yemeğin tabak çanağını bile orada bıraktım. Mezarlığa giden eşya orada kalır, çıkarılmaz.” (KK5, KK6, KK7, KK8, KK9, KK12, KK13, KK18, KK19, KK20, KK28, KK29)

“Bir çocuk damağını yiyorsa birinin başını yiyeceksin derler. Çocuğun damak yememesi için cuma günü öğlen saatlerinde çocuğun ağzına bir terlikle veya ayakkabıyla üç defa vurulur.” (KK17)

“Elle mezar gösterilmez, kişi elle mezar gösterirse parmağını ısır derler. Mezarı el işaretiyle gösterirsen ölümü çağırıyorsun derler.” (KK4, KK17)

Kınık Çepnileri arasında ölüm, sadece bireysel bir son değil, aynı zamanda manevi bulaşıcılığı olan bir olay olarak algılanmakta dolayısıyla ölümün etkilerinden korunmaya yönelik bir dizi davranışsal ve törensel tedbir uygulanmaktadır. Bu bağlamda bazı davranışların ölümü çağıracağına inanılırken bazı durumlarda ise ölümle temasa geçen bireylerin ve nesnelerin arındırılması zorunlu görülür.

Alan verilerine göre, mezarlığa girip çıkan kişilerin, eve girmeden önce ellerini ve yüzlerini yıkaması beklenir. Bu arınma işlemi genellikle üç kez tekrarlanır. Bu ritüel, ölümle doğrudan temasın kişi üzerinde bıraktığı “manevi kir”in su aracılığıyla temizlenmesi gerektiği inancına dayanır.

Ölümün eve taşınmaması için gözyaşının dahi eve sokulmaması gerektiği yönündeki inanç, ölümün bulaşıcı bir mahiyet taşıdığı düşüncesini yansıtır. Bu bağlamda, “gözyaşı, gözyaşı getirir” şeklindeki sözlü ifade, acının tekrarını doğurabileceğine dair halk inancının özlü bir ifadesidir.

Mezar kazmada kullanılan kazma, kürek gibi aletlerin mezarlıktan eve getirilmemesi, hatta orada yemek yenirse kullanılan tabak-çanağın bile bırakılması gerektiği inancı, ölümle ilişkilendirilen nesnelerin taşıdığı uğursuzluk korkusunun bir tezahürüdür.

Ayrıca, çocukların damak yemesi de ölümün habercisi olarak değerlendirilmekte, bu davranışın önlenmesi için geleneksel ritüeller uygulanmaktadır. Özellikle cuma günü öğle saatlerinde çocuğun ağzına ayakkabı ile üç defa vurulması uygulaması dikkat çeker. Bu tür uygulamalar, Şamanist Türk inanç sisteminde çocukların ruhsal dünyaya daha açık varlıklar olarak görülmesi ve davranışlarının kehanet niteliği taşıyabileceği düşüncesiyle açıklanabilir. Üç defa tekrar edilen hareket ve cuma gününün seçimi, İslamî etki ile geleneksel Türk inançlarının harmanlandığını gösterir.

Benzer şekilde, mezarı el ile göstermekten kaçınılır. Bu davranış, ölüm çağırıcı bir jest olarak görülmekte, kişinin parmağını ısırması gerektiği şeklinde bir inançla dengelenmeye çalışılmaktadır:

Bu pratikler, Şamanist düşünce dünyasında ölümle temasın bireysel ve toplumsal dengeleri bozabileceği, ölüyle yaşayanlar arasındaki sınırların dikkatle korunması gerektiği inancıyla açıklanabilir. Arınma, sınır belirleme ve kutsal/dünyevi ayırımına dayalı bu uygulamalar, eski Türklerde ölümün “kirlетici” ve “geçişli” bir olgu olarak kabul edildiğini göstermektedir (Çoruhlu, 2020: 328–342; Roux, 1999: 159; İnan, 1976: 52).

3.1.6. Ölüm Döşegindeki Uygulamalar

Ölüm döşegindeki kişiye yönelik ritüeller hem hastanın acılarını hafifletmeyi hem de ruhsal geçişini kolaylaştırmayı amaçlar. Hastanın yanına sevdiği birinin eşyaları veya zeytin dalı konulması, odanın kapısının açık bırakılması, hastaya su içirilmesi ve küslerin barıştırılması gibi uygulamalar yaygındır. Kaynak kişiler, bu ritüelleri şu şekilde ifade eder:

“Biri ölüm döşegine yattığı zaman, bu kişiden artık umut kesildiyse bu kişinin canı ne istiyorsa yedirilir içirilir. Küs olduğu biri varsa bu kişi çağırılıp barıştırılmaya çalışılır ki kişinin bu dünyadan birileriyle küs gitmesi istenmez. Fazla acı çekmesin diye yanına sevdiği kişilerin kıyafetleri veyahut da zeytin ağacından bir dal koyulur yanına. Ölecek kişinin yanına ziyarete gidenler, hastaya bir kaşık ya da bir bardak su verirler. Ölmeden elimden bir yudum su içsin, ona hakkım geçsin isterler. Ölecek kişinin odasının kapısı, Azrail giremez diye kapatılmaz.” (KK18, KK19, KK20, KK28, KK29)

“Ölüm döşeginde yatan kişinin başında Kur’an okunmaz. Sadece kişi içinden ne geliyorsa o duaları eder. Yakınları, konu komşusu sabaha kadar o kişiyi yalnız bırakmaz, başını beklerler.” (KK3, KK4, KK5, KK9, KK18, KK19, KK20, KK22, KK23, KK24, KK27, KK28, KK29)

Kınık Çepnileri arasında ölüm döşegindeki kişiye yönelik uygulamalar hem bireyin fiziksel ve ruhsal acılarını hafifletmeyi hem de ölüm sürecini huzurlu ve bütünlüklü bir biçimde tamamlamasını sağlamayı amaçlamaktadır. Bu ritüellerin temelinde, ölümün sadece bedensel bir sona eriş değil, aynı zamanda ruhun bir geçiş ve yolculuğunun başlangıcı olduğuna dair derin bir inanç sistemi yatmaktadır.

Alan verilerine göre, ölmek üzere olan kişiye sevdiği şeylerin yedirilip içirilmesi, küs olduğu bireylerle barıştırılması, yanına sevdiği kişilere ait eşyaların veya zeytin dalı gibi sembolik nesnelerin konulması yaygın uygulamalardandır. Ayrıca, kişinin odasının kapısı açık bırakılır, ziyaretçiler hastaya bir kaşık ya da bardak su verir:

Bu uygulamalar, Şamanist Türk inançlarındaki ölüm öncesi arınma ve ruhun yolculuğunu kolaylaştırma ritüelleriyle ilişkilidir. Özellikle zeytin dalı, doğanın koruyucu ruhlarıyla bağlantılı olup hastanın çevresini “temiz” tutmayı ve ölüm sürecinde onu kötü ruhlardan korumayı amaçlar. Çoruhlu’ya (2020: 340) göre yeşil ve ağaç motifleri genel olarak orman kültü ve daha özelde “Hayat Ağacı” anlayışıyla ilgilidir. Bu kültürel semboller, ölüm anında doğayla kurulan koruyucu bağın temsilcisidir.

Ölüm anında veya hemen öncesinde kapı ve pencerelerin açık bırakılması, ruhun mekândan serbestçe çıkabilmesiyle ilgilidir. Roux’nun (Akt. Ersoy, 2006: 95) aktardığı bir örnekte, Anadolu’da ölünün odasına kedi sokulmaması, kedinin “sineği” yani ruhu çalmasından duyulan korkuyla açıklanır. Bu da ruhun saf haliyle göğe yükselebilmesi için hem fiziki hem metafizik engellerden arındırılmış bir ortam yaratma çabasının göstergesidir.

Hastaya su içirilmesi ise hem dini hem de mitik düzlemde güçlü anlamlar barındırır. Su, arındırıcı ve acıyı hafifletici bir unsur olarak görülür. Eliade’ye (Akt. Yıldırım, 2017: 242) göre, ölülerin susuzluk çektiği düşüncesi özellikle sıcak bölgelerde yaşayan topluluklarda baskındır. Bu nedenle ölmek üzere olan kişilere ve cenazelere su sunmak, onların acısını hafifletmeye yönelik bir eylemdir.

Küslerin barıştırılması ise ölmek üzere olan kişinin arkasında bir “açık kapı” bırakmadan bu dünyadan ayrılması gerektiği inancına dayanır. Toplumsal uyumun korunması ve bireyin öbür dünyaya yük olmadan gitmesi, bu ritüelin temel amacıdır.

Dini uygulamalarda ise kişinin başında yüksek sesle Kur’an okunmadığı, onun yerine içten dua edildiği aktarılmıştır. Bu uygulama da yine Şamanist gelenekteki “sessiz geçiş” fikriyle bağdaşmaktadır. Ruhun huzurlu bir şekilde ayrılması için sakin bir ortam sağlanması esastır. Yakınların gece boyunca kişinin başını beklemesi ise hem yalnız ölmenin uğursuz sayılması hem de kötü ruhların ölmek üzere olan kişiye musallat olmasını önleme amacı taşır.

3.2. Cenaze Hazırlığı ve Defin Süreci

Cenaze hazırlığı ve defin süreci, İslam geleneğiyle uyumlu olmakla birlikte, Çepni toplumunda yerel ve mitik unsurlarla zenginleşir. Bu süreç, ölümden hemen sonra yapılan işlemlerden mezarlığa taşımaya kadar bir dizi ritüeli kapsar.

3.2.1. Ölümden Hemen Sonra Yapılan İşlemler

Ölüm gerçekleştikten sonra, ölünün kıyafetleri çıkarılır, gözleri kapatılır, çenesi ve ayakları bağlanır. Cenaze bekletilecekse üzerine bıçak konur ve başı beklenir. Ölüm zamanına dair inanışlar da yaygındır. Kaynak kişiler, bu uygulamaları şu şekilde aktarır:

“Biri öldüğünde ilk önce doktor ve hoca çağrılır. Hoca gelir ölenin başında duasını okur, kadınlar ağıt yakmaya başlar. Kişi vefat eder etmez çene bağlanır, gözleri açıksa kapatılır, ayak başparmakları birbirine temas edecek şekilde bağlanır. Cenaze bekleyecekse üzerine bıçak konur. Kişi akşamüstü ölmüşse o gün gömülmez, ertesi güne bekletilir. Gece cenaze kaldırılmaz.” (KK1, KK2, KK3, KK4, KK5, KK17, KK22, KK23)

“Ölen kişinin üzerine bıçak konur. Ölen kişiyi önce soyarlar, kıyafetlerini çıkarırlar. Çenesini ve ayaklarını bağlarlar. Bıçağı karnı şişmesin diye koyarlar. Ölen kişinin başı sabaha kadar beklenir. Kedi hoplamasın diye. Kapısı sürekli açık durur. Ölen kişinin üzerinden kedi atlaması iyi olmaz derler.” (KK9, KK10, KK11, KK18, KK19, KK20, KK26, KK27, KK28, KK29)

“Zor ölen birisine çok çekti, demek ki zamanında kötü birisiymiş; çabuk ölen birisine de uçtu gitti, demek ki iyi biriymiş derler. Kişi cuma günü veya yağmurlu bir günde öldüyse kişinin iyi bir insan olduğu kabul edilir. ‘Bak, kişinin ölümüne Allah da ağlıyor’, derler.” (KK4, KK18, KK19, KK20, KK28, KK29)

Bu uygulamalar, Şamanist Türklerde ölünün ruhunun bedenden ayrılmasını kolaylaştırma ve kötü ruhlardan koruma inancıyla ilişkilidir. Bıçak koyma, Şamanist ritüellerde koruyucu bir sembol olarak kullanılırken kedi atlamasından kaçınma, ruhun rahatsız edilebileceği korkusunu yansıtır. Bu konuda Roux, Boratav’ın aktardığı bir anlatıya dayanarak Mudurnu’daki bir uygulamayı şöyle aktarır: “O anda ölünün odasına kediler sokulmamıştır. Kedinin, sineği yani ruhu yemesinden açıkça korkulduğu görülmektedir.” (Roux, 1999: 159 Akt. Ersoy, 2002: 95)

3.2.2. Ölünün Yıkanması ve Kefenlenmesi

Ölünün yıkanması, İslam geleneğine uygun şekilde yapılır ancak Çepni toplumunda musahiplik ve cem ehli gibi Alevi-Bektaşî unsurları öne çıkar. Yıkama, genellikle dedeler veya musahipli kişiler tarafından yapılır ve suya mersin otu gibi kokulu bitkiler eklenir. Kefenleme işleminde gül suyu ve güzel kokulu bitkiler kullanılır. Yıkama yerinde üç gün çıra yakılır ve ölünün yıkanacağı suyun ısıtıldığı kazan ters çevrilir. Kaynak kişiler, bu ritüelleri şu şekilde ifade eder:

“Cenazeyi musahip olanlar ve cem ehli olan kişiler yıkayabilir. Alevi kesiminde cenazenin yıkanmasında Dede’nin yıkaması daha iyi görülür, çünkü Hz. Peygamber’in cenazesini Hz. Ali yıkadığı için bunun elini dedeler devam ettirir. Kadınları kadınlar, erkekleri erkekler yıkar. Eskiden kazanla su kaynatılırdı, cenaze güzel koksun diye suyun içine mersin otu atarlardı. Yıkama suyu su kabağıyla dökülürdü. Yıkama yerinde üç gün akşamları çıra yakarlardı. Yıkama biter, cenaze evden çıkınca kazanlar ters kapatılır, üç gün öyle bekler.” (KK1, KK2, KK3, KK4, KK9, KK10, KK11, KK12, KK13, KK17, KK18, KK19, KK20, KK28, KK29)

“Cenazenin yıkandığı yerde üç gün akşamları yarım saat kadar ateş yakarlar. ‘Körüne çıra tutayım’ ya da ‘Ocağına çıra tutayım’ derler. Çıra yakan kişinin öleni çok sevdiği anlatılmak istenir.” (KK1, KK2, KK3, KK5, KK9, KK10, KK11, KK18, KK19, KK20, KK28, KK29)

“Eskiden kefeni bıçakla keserlerdi, makas kullanmazlardı. Kefenin içine gül suyu, çiçek ve günlük atarlar.” (KK3, KK5, KK9, KK18, KK19, KK20, KK22, KK23, KK24, KK28, KK29)

Bu ritüeller, Şamanist Türklerde arınma ve ruhun öteki dünyaya hazırlanması inancıyla ilişkilidir. Mersin otu ve gül suyu, Şamanist sembolizmde doğanın koruyucu gücünü temsil eder. Çıra yakma, ruhun yolunu aydınlatma veya kötü ruhları uzaklaştırma ritüeliyle bağdaştırılır. Kazanın ters çevrilmesi, ölümle temas eden nesnelerin uğursuzluğunu engelleme çabasını yansıtır.

3.2.3. Mezarın Kazılması

Mezar, köyün erkekleri tarafından ortaklaşa kazılır ve erkekler için göbek hizasına, kadınlar için göğüs hizasına kadar derinlik uygulanır. Mezar tabanında kible yönüne “evleme” adı verilen bir oyuk açılır. Kaynak kişiler, bu uygulamaları şu şekilde aktarır:

“Mezarı köyün halkı kazar. Herkesin eli değsin diye ortaklaşa yapılır. Mezarın kazılma şekli cenazenin erkek ya da kadın olmasına göre değişir. Erkek mezarı göbek hizasına, kadın göğüs hizasına kadar kazılır. Mezar tabanından kible yönüne naaşın sığacağı ebatlarda evleme denilen bir oyuk açılır. Ölen kişinin evi derler buna.” (KK1, KK2, KK3, KK4, KK12, KK13, KK17, KK18, KK19, KK20, KK27, KK28, KK29)

“Mezar kazılırken kazmayı ilk vuran kişi kibleye döner, ilk kazmayı vurur. İlk kim başladıysa kazma işini o bitirir. Mezarın baş kısmına hafif bir yükselti bırakılır, ölen kişinin başının altına yastık olsun diye.” (KK18, KK19, KK20, KK27, KK28, KK29)

Evleme, Şamanist Türklerde ölünün ruhunun ebedi istirahatgahı olarak görülen mezarın kutsal bir alan olduğu inancını yansıtır. Erkek ve kadın mezarlarının farklı derinlikleri, Şamanist sembolizmde bedensel “sır”ın (mahremiyet) korunmasıyla ilişkilidir. Ortaklaşa kazma, toplumsal dayanışma ve atalar kültürüyle bağlantılıdır.

3.2.4. Köy Halkının Dayanışması

Köyde ölüm haberi duyulduğunda, herkes işini bırakır ve cenaze hazırlıklarına katılır. Cenaze evi boş bırakılmaz, cenaze evine köylüler tarafından yemek taşınır ve yas sürecinde köydeki tüm eğlenceler ertelenir. Kaynak kişiler, bu dayanışmayı şu şekilde ifade eder:

“Cenaze varsa köyde, o gün herkes işini gücünü bırakır. Madende çalışanlar bile işe gitmez. Cenaze varsa yas süresi bitene kadar düğün, nişan, eğlence yapılmaz. Köylü yasa saygılı hareket eder.” (KK1, KK2, KK3, KK9, KK10, KK11, KK17, KK18, KK19, KK20, KK26, KK27, KK28, KK29)

“Cenazede yakını diye bir şey olmaz, herkes hakkının geçmesini ister. Tabuta herkes omuz verip taşımak ister, mezarı herkes kazmak ister. Ölen kişinin hayrını ailesi yapar ama eş dost, akraba da katkı sağlar.” (KK3, KK5, KK9, KK10, KK11, KK12, KK13, KK22, KK23, KK24, KK25, KK27)

Bu dayanışma, Şamanist Türklerde atalar kültürü ve toplumsal uyumun korunmasıyla ilişkilidir. Cenaze evine yemek taşıma, Şamanist “yog” törenlerinde ruhları besleme geleneğinin bir yansımasıdır.

3.2.5. Helallik Alınması ve Cenaze Namazı

Cenaze, evinin önünde ve mezarlıkta iki kez helallik alınarak kaldırılır. Cenaze namazı, dede veya imam tarafından kıldırılır ve helallik vermeyen varsa sorun çözülmeden cenaze kaldırılmaz. Kaynak kişiler, bu süreci şu şekilde aktarır:

“Cenaze önce evinin önüne getirilir, helallik alınır. Sonra mezarlığa götürülür, orada da cenaze namazı kılınır ve helallik istenir. Cenaze namazında birinin ölenle sorunu varsa hakkını helal etmiyorsa cenaze kalkmaz. Borcu ödenir, sorun çözülür ve cenaze öyle kaldırılır.” (KK1, KK2, KK3, KK9, KK10, KK11, KK18, KK19, KK20, KK25, KK27, KK28, KK29)

“Cenaze namazını dede kıldırması daha makbul görülür ancak imamlar da kıldırabilir. Evinin önünde helallik alındıktan sonra cenaze omuzlarda mezarlığa taşınır.” (KK3, KK4, KK5, KK9, KK22, KK23, KK24)

Helallik, İslam’daki toplumsal barış ve ahiret hazırlığıyla uyumludur ancak Şamanist Türklerde ölünün ruhunun huzur bulması için toplumsal uyumun sağlanması gerektiği inancıyla da ilişkilidir.

3.2.6. Cenazenin Mezarlığa Taşınması ve Defin

Mezarlığa getirilen cenaze, iki kişi tarafından mezara indirilir. Yüzü kibleye dönecek şekilde yeni evine yani evleme yapılan oyuğa yerleştirilir. Başına ve ayakucuna bağlanan bağlar çözülür. Genellikle mezar kazımında kazmayı ilk vuran kişi, cenazeyi mezara yerleştiren kişidir ve bu kişi naaş mezara yerleştirildikten sonra bir avuç toprak alıp “Al benden umduğun bir avuç toprak bu olsun” diyerek ölünün üzerine bir avuç toprak atar. Ölünün üzerine üstten hiç toprak değmeyecek şekilde dik olarak tahtalar sıralanır. Tabutun içinde ölünün sarılı olduğu battaniye veya hasır bu tahtaların üzerine örtülür. Sonra herkes sırayla toprak atar ve ölü gömülmüş olur. Defin sırasında kazma kürek elden ele verilmez, işi biten kişi kazmayı ya da küreği yere bırakır, ondan sonraki kişi kazmayı ya da küreği yerden alıp işe devam eder. Genellikle mezar kazma işine ilk kim başladıysa son toprağı da o kişinin atmasına dikkat edilir. Kefenin başından ve ayakuçlarından sökülen bağlar, mezarın iki başına çakılan tahtalara bağlanır. Ölen kişinin evinden getirilen bir testi su, ölenin yakınlarından biri tarafından mezarın baş kısmından başlayarak sonuna kadar dökülür. Son olarak

da mezarın üstü yeşil çam dallarıyla örtülür. Ölen kişi defnedilirken varsa çok sevdiği bir kıyafeti ya da ölen kişi bekâr bir gençse gelinliği veya damatlığı da ölenle birlikte gömülebilir. Mezarın üzerine örtülen çam dalları kırk gün boyunca mezarın üstünde kalır. Kırkı çıktığı zaman yakınları mezara gelir ve bu çam dallarını mezarın üzerinden kaldırırlar. Kaynak kişiler bu uygulamaları şu şekilde aktarmaktadır:

“Mezarın içine cenazeyi indirmek için iki kişi girer. Bunlardan biri ilk kazmayı vuran olur. Bizim burada herkes birbirinin akrabası olduğundan cesareti olan kim varsa bu işi o yapar.” (KK3, KK5, KK9, KK22, KK23, KK24)

“Mezar kazılırken ilk kazmayı kim vurduysa cenaze mezara inince kefenin yüzünü açarlar, bu kazmayı ilk vuran kişi mezarın içine iner ve “Al benden umduğun bir avuç toprak bu olsun” der cenazenin yüzüne bir avuç toprak atar. Kazmayı ilk vuran kişi son görevi de yapmış olur böylece.” (KK3, KK5, KK9, KK22, KK23, KK24)

“Mezara cenazeyi herkes koyabilir. Bunun için özel birileri olması şart değil kimin içinden gelmişse o indirebilir cenazeyi. Cenaze mezar içinde açılan ve evleme denilen oyuga konur, sonra da üzeri ağaçlarla ya da tahtalarla ve naylon ya da kilimle kapatılır. Buna da kapaklama denir. Cenazenin üzerine toprak değmez ve mezarın üstünden dik baktığında cenaze görünmez.” (KK25)

“Mezarı kazarken ölüyü gömerken ve üzerine toprak atarken hem kazmayı hem de küreği elden ele vermezler. Yere bırakırlar, diğer alacak kişi yerden alır.” (KK3, KK5, KK9, KK22, KK23, KK24)

“Kıbleye doğru koyarlar cenazeyi, yanlarını tahtayla kapatırlar, onun üstüne battaniye ya da ağaç dalı koyarlar sonra da toprakla örterler. Cenaze evinden bir bardak su gider, o suyu da mezarın başından başlayarak sonuna kadar dökerler. Mezarın üstünü de çam dallarıyla kapatırlar. Kırk gün o çam dalları kapalı kalır.” (KK1, KK2, KK3)

“Bir insanın sığacağı genişlikte mezar tabanında özel bir oyuk açılır, buna evleme denir. Cenaze bu evleme yapılan yere konur, üstü tahtayla kapatılır. Cenaze gömüldükten sonra mezarın üstüne çirk¹ kapatılır. Kırk gün boyunca mezarın üstü çirklerle kapalı kalır. O yeşil dallar kurudukça ceset de kuruyormuş, öyle derler.” (KK18, KK19, KK20, KK28, KK29)

1 Çirk: Çam ağacının dalları.

“Cenaze gömüldükten sonra mezarın ayakucundan başlayarak başucuna kadar bir bardak su dökülür, sonra o bardağı da başucuna ters bir şekilde kapatırlar. Bu bardak da tıpkı çirkler gibi kırk gün boyunca bu şekilde kalır.” (KK18, KK19, KK20, KK28, KK29)

“Mezarın iki başına tahta çakılır, başucundaki tahtaya ölen kişi kadınsa bir eşarp; ölen kişi erkekse kefenden sökülen bağlardan biri bağlanır ve başucundaki bu tahtaya öldüğü tarih ve ölen kişinin ismi yazılır.” (KK27)

Cenaze defnedildikten sonra mezarın başında en yakın aile bireyleri ve dede ya da imam kalır. Dede ya da imam ölen kişi için dua edip ölen kişiye telkin verir ve mezarın başından en son onlar ayrılır. Mezarlıktan ayrılan kişilere kolonya, lokum ve sigara dağıtılır. Mezarlıktan ayrılmadan önce herkes elini yüzünü mezarlığın çeşmesinde üç kez yıkayarak çıkar. Bunun sebebi ise ölümden arınma ve kaçınma içindir yani ölümü kendi evine taşımak istemezler.

“Cenaze defnedilip üzerine çirki atıldı mı herkes mezarın başından ayrılır. Mezarın başında dede ya da imamla birlikte bir ölen kişinin bir yakını kalır. Dede ya da imam orada ölen kişi için dua edip ölen kişiye telkin verir. Mezarın kapısının önüne kolonya, lokum bir de sigara koyarlar. Çıkanlar baş sağlığı diler, o lokumdan ve sigaradan alırlar.” (KK9, KK10, KK11)

“Cenaze mezara gömüldükten sonra herkes dağılmaya başlayınca ölen kişi nereye gidiyorsunuz ben buradayım ya dermiş. Evde çoluk çocuğunun ağladığını gören ölen kişi ben ölmedim, buradayım, siz niye ağlıyorsunuz, dermiş. Kişi öldüğünü mezarlıkta defnedildikten sonra herkes başından dağılınca bilirmiş.” (KK3)

“Mezarlığa giren herkes, mezarlıktan çıkarken mezarın girişindeki çeşmede elini yüzünü yıkar. Kimse elini yüzünü yıkamadan çıkmaz mezarlıktan, bunun sebebi kendi evine ölümü taşımamaktır.” (KK3, KK5, KK9, KK22, KK23, KK24)

Bu ritüeller, Şamanist Türklerde mezarın ölünün ebedi evi olduğu ve ruhun korunması gerektiği inancını yansıtır. Çam dalları, Şamanist sembolizmde doğanın koruyucu gücünü temsil ederken su dökme, arınma ve ruhun teskin edilmesiyle ilişkilidir. Kazma-kürek elden ele vermeme, uğursuzluktan kaçınma pratiğidir. Alevi-Bektaşî geleneğinde, dedelerin telkin vermesi, ruhun ahirete geçişini kolaylaştırır.

3.3. Ölüm Sonrası Ritüeller ve Anma Törenleri

Ölüm sonrası ritüeller, yas süreci, ölünün eşyalarının işlenmesi, anma günleri ve özel törenlerle Çepni toplumunun ölümü anma ve toplumsal dayanışma pratiklerini yansıtır.

3.3.1. Cenaze Evi ve Yas Süreci

Cenaze evi, ölümden sonra kırk gün boyunca yas evi olarak kabul edilir. Ev, köy halkı tarafından boş bırakılmaz. Cenaze evinde yemek pişirilmez, cenaze evinin ışıkları söndürülmez ve cenaze çıkan ev dede tarafından okunur. Kaynak kişiler, bu uygulamaları şu şekilde aktarır:

“Cenaze evi kırk gün yas evidir. Yemek pişmez, konu komşu yemek getirir. Işık söndürülmez, taziye gelenler evi bekler. Dede cenaze evini baştan aşağı okur. Eskiden ölen kişinin odasının dört köşesine çivi çakılırdı, bir daha ölüm gelmesin diye.” (KK3, KK5, KK9, KK10, KK11, KK12, KK13, KK16, KK17, KK18, KK19, KK20, KK22, KK23, KK24, KK25)

“Cenaze evinde bir kıpırtı olduğu ya da rüzgâr esip bir şeyleri uçurduğu zaman, ölen kişi geldi derler.” (KK25)

Bu uygulamalar, Şamanist Türklerde ölünün ruhunun evde dolaştığı ve teskin edilmesi gerektiği inancıyla ilişkilidir. Çivi çakma, uğursuzluktan korunma ritüelidir. Alevi-Bektaşî geleneğinde, dedenin evi okuması, ruhun huzur bulmasını sağlar.

3.3.2. Ölünün Eşyalarının İşlenmesi

Ölünün eşyaları, cenazenin yıkandığı suyla yıkanır, üç gün sergide bekletilir ve ihtiyaç sahiplerine dağıtılır veya gömülür/yakılır. Kaynak kişiler, bu süreci şu şekilde ifade etmektedir:

“Ölen kişinin eşyaları evde tutulmaz. Cenaze suyuyla yıkanır, üç gün çalı çırpının üzerinde kurutulur. Üçüncü gün toplanır, ihtiyaç sahiplerine dağıtılır. Ölen kişi bulaşıcı hastalıktan öldüyse eşyalar gömülür veya yakılır.” (KK1, KK2, KK3, KK4, KK5, KK12, KK13, KK17, KK18, KK19, KK20, KK25, KK28, KK29)

Bu uygulama, Şamanist Türklerde ölümle temas eden nesnelerin uğursuzluk taşıyabileceği ve arındırılması gerektiği inancıyla ilişkilidir. Üç gün bekletme, Şamanist ritüellerde ruhun geçiş süresini simgeler. Alevi-Bektaşî geleneğinde, eşyaların dağıtılması, toplumsal dayanışmayı güçlendirir.

3.3.3. Yas Giyimi ve Uygulamaları

Kınık Çepnilerinde ölümden sonra başlayan yas süreci kırk gün sürmekte ve bu süre zarfında toplumsal ve bireysel düzeyde bir dizi davranış kısıtlamasına gidilmektedir. Bu dönem hem ölen kişiye saygı göstermek hem de ölümün bulaşıcılığından korunmak amacıyla çeşitli ritüel ve sembolik uygulamalarla şekillenir. Yas süresi boyunca kadınlar siyah yazmalar takarken erkekler sakal tıraşı olmamaktadır. Ayrıca, bu süre zarfında eğlence faaliyetlerinden, et tüketiminden, sakız çiğnemekten, banyo yapmaktan ve müzik dinlemekten kaçınılır. Cenaze evinde yemek pişirilmez; köylüler tarafından cenaze evine yemek getirilir. Aynalar örtülür, televizyon açılmaz ve özellikle genç yaşta ölen bireyler için bu yas süreci yıllarca sürebilmektedir. Kaynak kişiler bu uygulamaları şu şekilde aktarmaktadır:

“Ölenin birinci derece yakınları kırk gün yas tutar. Hatta ölen genç biriye yas kırk günü de geçer, aylarca da sürebilir. Benim genç yaşta oğlum vefat etti, on sene oldu öleli ama daha bir sefer eğlence yerlerine çıkmadım, elime kına yakınmadım, sakız çiğnemedim. Bir kadın evlat acısı çekiyorsa o kadın cehennem ateşinin ıstırabından bir fazlasına çekermiş.” (KK17)

“Kadınlar yas süresince başına siyah yazma bağlar. Kırk gün o yazma baştan çıkmaz. Ölen kişi, genç biriye eşinin ve annesinin bu yas giyimi yıllarca devam edebilir. Bu süreçte erkekler de sakal tıraşı olmazlar.” (KK1, KK2, KK3, KK4, KK5, KK9, KK22, KK23, KK24, KK25)

“Ölen kişinin yaşına da bağlı ama yaklaşık kırk gün ölen kişinin evi konu komşu tarafından beklenir. Yas süresinin ilk üç günü o evin ışığı kapatılmaz. Cenaze yıkanan yerde üç gün boyunca akşamları çıra yakılır. Ev sahibi televizyon bile izlemez. Aynaların üstü kapatılır, aynaya bakmazlar. Erkekler sakal kesmezler. Et de yenilmez bu yas süresince. Tırnak kesilmez. Sakız çiğnenmez. Eğer ölen kişi çok genç öldüyse anası babası banyo da yapmaz. Tabi bir işte filan çalışıyorsa yakınları mecburen banyolarını yaparlar. O acıyla hele ölen kişi bir de çok gençse temizlik filan o insanların aklına gelmez. Sürekli acıyla yaşıyor zaten o insanlar, elini yüzünü sürekli toprakla yıkarlar.

Zaten acısı olduğu için elini yüzünü suyun altına tutup yıkamazlar. Muharrem ayında yas nasıl oluyorsa o zaman da aynısı olur. Kadınlar başlarına çeki çekerler. Hep siyaha bürünür kadınlar. Bu yas süresi bazı ailelerde ölen kişi genç ölmüşse yıllarca sürebilir. Ölene kadar bile yas tutan insanlar var. Yaklaşık bir hafta on gün yemek pişmez o evde. Yemeği konu komşu getirir. Et yenmemesinin sebebi, bu yörede “ölünün etini ye “derler, o sebepten et yendiğinde sanki ölen kişinin etini yiyormuş gibi olur. Sakız da aynı şekilde “ölümü çiğne, ölümün etini çiğne” derler, o yüzden sakız da çiğnenmez. Müzik dinlenmez, alkol tüketilmez yas süresince. Kına da yakılmaz bu süreçte.” (KK18, KK19, KK20, KK28, KK29)

“Ölen kişiyi seven yakınları, eşi dostu kırk gün et yemeği yemezler, eğlence yapmazlar, bir sükûnetlik olur, sakal kesmezler, saç tıraşı olmazlar. Televizyon açılmaz. Yas döneminde kırk gün banyo yapılmaz. Evli çiftler sanki evli değil de bacı kardeş gibi uyur. İş güç devam eder ama köylü bu işleri yaparken ölen kişinin yakınlarına yardım eder. Kırk gün konu komşu, köylümüz cenaze evine yemek getirirler, tarla bağ bahçe işlerinde yardımcı olurlar. Kırk gün boyunca cenaze evine gelip lamba açık, sabaha kadar otururlar.” (KK17)

“Yas süresince köyde, düğün nişan gibi eğlenceli bir tören varsa bunlar ertelenir. Köy halkı yas tutanlara saygısızlık etmez.” (KK9, KK10, KK11)

“Eşi ölen kadının çocuğu varsa o kadın için yas süreci bitmez ve o kadın bir daha evlenmez. Çocuğunu bekler onlar, çocuklarına adarlar kendilerini. Ölen kişinin ailesi birkaç yıl düğünlere filan çıkmaz. Eskiden yas daha katıymış. Hele ölen kişi gençse bütün köy tutarmış yasını. Ölen kişinin evinde evlenecek ya da nişanlanacak kişi varsa en az bir sene bekler.” (KK4)

Bu ritüellerin arka planında Şamanist Türk kültürüne ait inanç sistemlerinin etkili olduğu görülmektedir. Siyah renk, yeraltı dünyası ve ölümle ilişkilendirilirken yas sürecinde siyah giyinmek ölünün ardından duyulan hüznün ve ölümle kurulan sembolik bağın dışı vurumu olarak değerlendirilir (Çoruhlu, 2020: 333). Erkeklerin sakal tıraşı olmaması ve bedenle ilgili diğer kısıtlamalar, bedensel dönüşümle birlikte gelen bir içsel disiplinin işaretidir. Eski Türklerde yas tutan ve ölen kişi için ağlayan kadınlara “sağıtçı” denilirdi; bu ağlamalar toplum nezdinde önemli ritüel bir görevdi (Gülensoy, 2015: 193).

Tarihî belgelerde Hun, Göktürk, Uygur ve Oğuz toplumlarında uygulanan “yoğ” törenleriyle benzerlik gösteren bu yas uygulamaları; saç baş dağıtma, yüz ve kulakları bıçakla çizerek kan akıtma gibi dramatik ritüellerle zenginleştirilmişti (Kafesoğlu, 1980: 27–28). Bugün şekil değiştirmiş olsa da Çepni toplumundaki yas süreci, geçmişin mitik ve törensel kodlarını hâlâ taşımaktadır.

3.3.4. Ölünün Belirli Günleri

Ölünün yedisi, kırkı, elli ikisi ve yılı için hayırlar düzenlenir. Kırkıncı gün, mezar açma ve yemekli hayırla en önemli anma günü olarak kabul edilmektedir. Kaynak kişiler, bu ritüelleri şu şekilde ifade eder:

“Kırkıncı gün ölen kişinin yakınları güneş doğmadan önce mezarı açmaya giderler. Su götürürler, çiçek götürürler, kadın çoluk çocuk tüm yakınları gider, mezarın başında ağlarlar. O mezarın açıldığı gün, kırk hayrı da yapılır. Daha eskiden yemek işi yoktu. Cenaze evinde pişi dökülürdü, sepetlerle tüm köye dağıtılırdı. Şimdi yemekli oldu. Eskiden birer paket sigara, biraz pişi dağıtılırdı. Sigarayı da çekiyorsun ya ruhuna değsin diyerekten dağıtılırdı. Bu pişiyi de iki kişi dağıtırdı, aynı mezar kazmada olduğu gibi pişiyi ilk kim dağıtmaya başladıysa yine o bitirirdi dağıtma işini. Dağıtma işini yapan kişi değiştirilmez, kim başladıysa koca köye o dağıtırdı. Şimdi hayır yapılacağı zaman yemekler yine ölen kişinin evinde pişer, her şeyi kendi evinde yapılır.” (KK18, KK19, KK20, KK28, KK29)

“Cenaze defnedildikten sonra mezarın üstü çam çırpılarıyla bastırılır. Kırkı çıktıktan sonra ailesi mezarı açmak için mezara gider, çalı çırpıyı kaldırır ve mezarın üstüne su döker. Mezarın başında ağlanır, sızlanır dua edilir, ağıt yakılır, su dökülür, çiçek ekilir. Yaş çam dalları da kırk günde kişiyle birlikte ölür, kırkıncı günde kaldırılır. Kırkı çıktıktan sonra her yere anons edilir, aşçı tutulur, büyük bir hayır yapılır. Kırk hayrını ve yedi hayrını ölenin kendi ailesi yapar. Ailesinin hayır yapmaya durumu yoksa aile fakirse diğer yakınları ortaklaşa hayrını yaparlar. Herkes bir yemeğini alır ve hayır yapılır. Kırkında et yemeği olur mutlaka. Ailenin et yemeği yapamayacak gücü yoksa bile tüm köylü el birliğiyle bu hayrı yapar. Kırk hayrından önce çay, şeker, kola herkes elinden gelen ne varsa cenaze evine götürür. Cenaze evinin maddi gücü yerinde olsa bile akşamdan bir tavuk götürülür. Küçük yer olduğu için herkesin birbirine hakkı geçmiştir. O yüzden herkes elinden geldiği kadarıyla cenaze evine bir şeyler götürürler.” (KK17)

“Kırk yemeğinde dede kazanları açarken dua yapar, okur. Evde de okur. Dede kazanı tutar ve şiddetli bir okuma yapar. Yemek ölenin ruhuna değsin diye dua eder, kazana okur.” (KK17)

“Kırkinci günde ölünün bedeni şişip patlarmış, burnu düşermiş. O yüzden kırkı diyorlar.” (KK17, KK18, KK19, KK20, KK28, KK29)

Bu anmalar, Şamanist Türklerde ruhun geçiş süreçlerini (yedi, kırk gün) simgeleyen ritüellerle ilişkilidir. Kırkinci gün, ruhun bedenden tam ayrıldığı inancını yansıtır. Alevi-Bektaşî geleneğinde, dedelerin duaları ve lokma dağıtımı, bu ritüelleri manevi bir çerçeveye oturtur.

3.3.5. Dardan İndirme Töreni

Kınık Çepnileri arasında, Alevi-Bektaşî inanç sistemi içerisinde yer alan “dardan indirme” töreni, ölen kişinin ruhunun huzura kavuşması amacıyla gerçekleştirilen önemli bir ölüm sonrası ritüeldir. Bu ritüel, musahiplik bağı bulunan ölen kişi için ölümün ardından ilk cem töreninde icra edilir. İnanca göre, musahipli bir birey öldüğünde ruhu “darda” kalır ve bu darın indirilmesi ancak cem erkânı içerisinde belirli usullerle gerçekleştirilen bir törenle mümkün olur. Bu süreçte, ölen kişi için dualar edilir, ardından yaşını doldurmuş bir koç kurban edilir. Kaynak kişiler bu uygulamayı şu ifadelerle aktarmaktadır:

“Dardan indirme cemde sürülür. Ölen kişi musahipliyse cemde ölen kişinin çocukları dedeye babalarının darını indireceklerini söylerler. Normalde kurban, iki-üç aylık kuzudan olur ama dardan indirmede yaşını doldurmuş koç olmalıdır. Yakınları toplanır, çikolatasını, lokumunu dağıtır. Dede okur, duasını yapar, dardan indirir. Musahipli kişiler, birimiz hepimiz, dördümüz bir can derler, onun için de ölen kişiyi dardan indirirler.” (KK1, KK2, KK3)

“Ölen kişi ceme girmişse musahibi varsa cem sürerken dardan indirme yaparlar. Dardan inmesi için musahiplik olması gerekiyor. O dardan indirme için yaşını doldurmuş bir kuzu götürürler. O kişinin darını indirirler cemde.” (KK3, KK5, KK9, KK22, KK23, KK24)

“Ölen kişi musahipliyse öbür tarafta darda olduğu düşünülür. Onun darının indirilmesi için kişinin musahipleri cem evine gelerek kurban kesip dar indirecekler.

Kişinin ruhunun sıkışıp kaldığı, darda olduğuna inanıldığı için dar indirilmesi gerekir. Cem evinde dua edilir, kişi anılır, kurban kesilir böylece dar indirilmiş olur.” (KK4)

Bu ritüel, Alevi-Bektaşî inanç sisteminin musahiplik anlayışına dayanmaktadır. Musahiplik, bu inanç sisteminde yalnızca dünyadaki kardeşlik bağı değil, aynı zamanda ölümden sonraki sorumluluğu da kapsayan kutsal bir bağdır. Nitekim musahibi olmayan ya da düşkün olarak ölen bir birey için bu ritüel gerçekleştirilmemektedir. Dardan indirme töreni, ölen kişinin bu dünyayla olan ilişkisini helalleşme yoluyla kesmeyi ve onun ruhunu huzura kavuşturmayı amaçlar (Ersal, 2016: 449–451). Tören genellikle ölümün ardından kırkıncı günde icra edilmekle birlikte, bazı ocaklarda yılı dolmadan önce de yapılabilmektedir (Ersal, 2019: 236).

Dardan indirme töreninde kesilen yaşlı koç, Şamanist Türk kültüründe de rastlanan bir uygulamayı çağrıştırmaktadır. Şamanist inançlarda, ruhun gökyüzünde asılı kaldığı ve ancak kurbanla özgürleştiği düşüncesiyle benzerlik taşıyan bu uygulama, ölen kişinin ruhunun yolculuğunu kolaylaştırmak amacıyla kurban edilen hayvanın bir nevi ruhsal rehber olmasını simgeler. Koç, bu bağlamda ruhun geçişini sağlayan kutsal bir hayvan işlevi görmektedir.

3.3.6. Mezar Ziyaretleri

Bayram arifesi gibi önemli günlerde mezar ziyareti yapmak kültürümüzde önemli bir yer tutmaktadır. Benzer uygulamalar Çepni kültüründe de vardır fakat yas süresi boyunca yani ölümün üzerinden kırk gün geçmeden mezar ziyareti yapılması hoş karşılanmaz. Ölünün gömülmesinin üzerinden kırk gün geçtikten sonra ölenin yakınları mezarlığa giderek mezarın üzerindeki çalı çırpıyı kaldırırlar, mezarın üzerine su dökerler. Buna mezar açma denir. Kaynak kişiler mezar ziyaretleri ile ilgili ritüelleri şu şekilde ifade etmektedir:

“Mezar ziyaretleri genellikle arife günlerinde yapılır. Yakınları yıl dönümünde de gider. Mezar ziyaretine giderken çiçek götürürler, su götürürler, mezarın bakımını temizliğini yaparlar. Bilen bir Fatiha okur, bilmeyen dua eder, bunun dışında bir şey yapılmaz mezarlıkta. Çocuk mezariysa oyuncak bebek de götüren oluyor ama öyle yaygın bir şey değil. Genellikle çiçek gider.” (KK3, KK5, KK9, KK22, KK23, KK24)

“Kırk gün mezar hiç ziyaret edilmez. Ölüm olayının kırkıncı günü ölen kişinin yakınları gidip mezarın üzerine kapatılan çalı çırpıyı açarlar. Sonra da kırk lokması

dökerler.” (KK1, KK2, KK3, KK4, KK9, KK10, KK11, KK18, KK19, KK20, KK28, KK29)

“Bayram arifelerinde herkes gider mezar ziyaretine. Onun dışında insanlar rüyasında görür ya da ziyaret etmek ister yine gidip ziyaret ederler. Çiçek, su götürülür ziyarete giderken Ağaç dikeceklerse genellikle servi dikerler, serviye mezar ağacı denir.” (KK18, KK19, KK20, KK28, KK29)

Mezar ziyaretleri, Şamanist Türklerde atalar kültü ve ruhlara saygı geleneğiyle ilişkilidir. Çam dallarının kırk gün kalması, ruhun geçiş sürecini simgeler. Kurban kesimi, Şamanist ritüellerde yeni bir başlangıcı (mezarın tamamlanması) kutlama pratiğidir.

3.3.7. Mezar Taşları

Ölen kişinin adının yaşatılması, o kişiye duyulan saygı ve sevginin gösterilmesi amacıyla mezar taşının yapılması önemli bir gelenektir. Cenaze defnedildikten sonra öncelikle mezarın başlarına iki tahta çakılır, bu tahtalar üzerine genellikle ölen kişinin ismi ve ölüm tarihi yazılır. Ayrıca kefenin bir parçası olan ayak ve baş bağları da bu tahtalar üzerine bağlanır. Ölen kişi kadınsa bazen eşarp bağlandığı da olur. Mermerden kalıcı bir mezar taşı yapılması içinse en az bir sene beklenmesi gerekir. Mezar yerine tam oturmadan taş yapılması mezarın göçmesine sebep olabilir ki bu da çok hoş karşılanacak bir şey değildir. Hatta mezar göçecek olursa yeni bir ölümün habercisi olduğuna inanılmaktadır. Mezar taşı yapıldıktan sonra kişi için kurban kesilir ve hayır yapılır. Mezar taşı yapılan kişi erkekse koç, kadınsa dişi bir koyun kurban edilir. Kaynak kişiler mezar taşları ile ilgili yapılan uygulamaları şu şekilde aktarmaktadır:

“Mezarın yapılabilmesi için bir iki yıl beklenmesi gerekir. Çünkü beklenmezse mezar çökebilir. Mezarın çökmesi insanlar arasında iyi karşılanmaz. Yeniden ölüm istiyor diye düşünürler. Mezar yapıldıktan sonra mezar hayrı yapılır. Pişi dağıtılır, kurban kesilir. Ölen kişi erkekse erkek hayvan, ölen kişi kadınsa dişi hayvan kesilir. Kesilen kurban da pişirilerek dağıtılır.” (KK4)

“Mezar taşı yapıldıktan sonra kurban kesilir. Bu dünya geçici evimiz, asıl evimiz mezar derler biz de o yüzden mezar yapıldıktan sonra hayvan kesilir. Bir eve, bir temele kazılmış gibi yeni yapılan mezar için de kurban kesilir, kan akıtılır.” (KK17)

4. Mitik ve Eski Türk İnanışlarının Çepni Ritüellerine Yansıması

Arpaseki köyü Çepnilerinin ölüm ritüelleri, Şamanist Türk inanışlarının mitik unsurlarıyla Alevi-Bektaşî geleneğinin manevi çerçevesinin bir sentezini sunar. Ölüm öncesi belirtiler (yıldız kayması, hayvan işaretleri, rüyalar), Şamanist kozmolojide ruhun geçişi, atalarla iletişim ve doğanın kehanet işaretleri taşıdığı inancını yansıtır. Ölümden kaçınma pratikleri (el-yüz yıkama, kazma-kürek eve getirmeme), Şamanist arınma ritüelleri ve ölümün bulaşıcılığı korkusuyla ilişkilidir. Ölüm döşeği ritüelleri (zeytin dalı, su içirme), Şamanist Türklerde ruhun yolculuğunu kolaylaştırma geleneğine dayanır. Cenaze hazırlığı ve defin sürecindeki semboller (evleme, çam dalları, çıra yakma), Şamanist Türklerde mezarın ölünün ebedi evi olduğu ve ruhun korunması gerektiği inancını yansıtır. Yas süreci ve anma törenleri, Şamanist “yoğ” törenleri ve atalar kültüyle bağlantılıdır. Dardan indirme, Alevi-Bektaşî musahiplik bağıyla Şamanist kurban ritüellerinin birleşimidir. Mezar ziyaretleri ve taş yapımı, Şamanist Türklerde atalara saygı ve ruhların anılmasının devamlılığını gösterir. Alevi-Bektaşî geleneği, bu ritüelleri dedelerin duaları, musahiplik bağı ve cem törenleriyle manevi bir çerçeveye oturarak, Çepni kültürünün İslam sonrası dönüşümünü tamamlar.

Sonuç

Bu çalışma, İzmir’in Kınık ilçesine bağlı Arpaseki köyünde yaşayan Çepni topluluğunun ölüm etrafında şekillenen inanç ve ritüellerini alan araştırmasına dayalı verilerle inceleyerek, söz konusu pratiklerin mitik arka planı ile eski Türk inanç sistemleri arasındaki bağı ve sürekliliği ortaya koymayı amaçlamıştır. Araştırma bulguları, görünürde Alevi-Bektaşî inanç dairesinde icra edilen ritüellerin derin yapısında Şamanist kozmonoloji, atalar kültü, tabiat kültleri ve Gök Tanrı inancına ait kadim unsurları güçlü bir biçimde taşıdığını göstermektedir.

Araştırma bulguları, Arpaseki Çepnilerinde ölüm olgusunun, salt biyolojik bir son olarak değil, ruhun bir varlık katmanından diğerine geçiş yaptığı, döngüsel ve anlam yüklü bir “yolculuk” olarak algılandığını göstermiştir. Öncelikle, ölüm öncesi döneme ait inanışlar, gerek hastanın fiziksel ve psikolojik durumuna ilişkin gözlemler gerekse hayvan davranışları, rüyalar ve doğa olayları üzerinden okunmaktadır. Tavana bakma, “yıldızın düşmesi”, baykuşun konması, köpeğin uluması, diş düşmesi gibi işaretlerin tamamı, Türk mitolojisindeki ruh, kut, göksel kader ve haberci hayvan motifleriyle doğrudan ilişkilidir. Bu göstergelerin halk arasında hâlâ geçerli kabul edilmesi, kadim inanç sisteminin modern Alevi-Bektaşî pratiğinde dahi canlı olduğunu göstermektedir.

Araştırmanın ikinci aşamasında incelenen cenaze hazırlıkları ve defin ritüelleri, Arpaseki Çepnilerinin ölümle kurduğu sembolik ve kutsal düzlemi açıkça ortaya koymaktadır. Ölünün gözünün kapatılması, çenesinin bağlanması, üzerine bıçak konması, kedinin cenazenin üzerinden atlamasının engellenmesi gibi uygulamalar, ruhun bedenden ayrılma sürecini düzenlemeyi ve kötü ruhlarla temasını engellemeyi amaçlayan Şamanist ritüellerle güçlü benzerlikler taşımaktadır. Cenazenin yıkanmasında mersin otu, gül suyu, günlük gibi bitkilerin kullanılması, yıkama yerinde üç gün çıra yakılması, su kazanının ters çevrilmesi gibi uygulamalar ise hem arınma hem de ölümün “kirletici” niteliğinden korunma düşüncesinin güncel yansımalarıdır.

Defin süreci özelinde dikkat çeken “evleme” uygulaması, ölen kişinin mezarda kendisine ait bir “ev”e yerleştirilmesi fikriyle, eski Türklerdeki “kurgan-kabir” anlayışının yerel bir devamı niteliğindedir. Mezarın üzerine çam dalları örtülmesi, mezarın kırk gün boyunca bu dallarla kapalı tutulması, mezara su dökülmesi gibi pratikler ise hem doğa kültürünün hem de ruhun sakinleştirilmesi gerektiğine dair eski inançların modern halk pratiğine uyarlanmış biçimleridir. Kazma-kürek elden ele verilmemesi, tabutun herkes tarafından taşınmak istenmesi, mezar kazma işinin ilk kim başlattıysa son toprağı onun atması gibi ritüeller, ölümün toplumsal uyum ve birlik bağlamında ele alındığını göstermektedir.

Araştırmanın üçüncü aşamasını oluşturan ölüm sonrası uygulamalar, Arpaseki Çepnilerindeki kırk günlük yas sürecinin kurallar, yasaklar ve davranış normlarıyla sıkı biçimde düzenlendiğini ortaya koymuştur. Kırk gün boyunca eğlence yapılmaması, bazı yiyecek ve içeceklerin tüketilmemesi, tırnak ve saç kesilmemesi, mezarın kırkinci gününde çam dallarının kaldırılması gibi uygulamalar, eski Türklerdeki “kırk gün ruhun mekânda kalması” düşüncesiyle birebir örtüşmektedir. Ayrıca Alevi-Bektaşî geleneğine özgü Dardan İndirme ritüeli, ölen kişinin toplumsal ve manevi borçlardan arındırılması bakımından hem İslamî hem de Şamanist unsurları aynı potada eriten bir geçiş töreni işlevi görmektedir.

Bu çalışma, Arpaseki Çepnilerinin ölümle ilgili ritüellerinin üç temel düzlemde anlam kazandığını ortaya koymuştur:

a. Mitik düzlem: Şamanist kozmoloji, gökyüzü-yer-altı dünyanın üçlü evren tasavvuru, ruhun geçişi, atalar kültürü, tabiat kültürü ve hayvan sembolizmi ritüellerin temelini oluşturmaktadır.

b. İslamî-Alevi-Bektaşî inanç düzlemi: Helallik alma, cenaze namazı, dede tarafından telkin verilmesi, kırkinci gün cemleri gibi unsurlar, ritüelleri dini bağlama yerleştirmektedir.

c. Toplumsal dayanışma düzlemi: Köy halkının cenaze sürecindeki dayanışması, yas evinin yalnız bırakılmaması, işlerin ertelenmesi ve ortak yardım kültürü, ölümün toplumsal bir olay olarak görüldüğünü göstermektedir.

Sonuç olarak Arpaseki köyü örneği, Çepni topluluğunun bin yıllara uzanan eski Türk inanç sistemlerinin mirasını yalnızca muhafaza etmekle kalmadığını; bu mirası İslamiyet ve özellikle Alevi-Bektaşî inanç dairesi içinde yeniden yorumlayarak özgün, bütüncül ve işlevsel bir senteze dönüştürdüğünü göstermektedir. Ölüm etrafında şekillenen ritüel ve pratikler, eski Türk mitolojisine ait unsurların (atalar kültü, tabiat kültleri, Gök Tanrı anlayışı, mitik evren tasavvuru) Alevi-Bektaşî öğretisinin ritüel dili ve İslamî çerçevesiyle harmanlanarak çok katmanlı bir inanç sistemine dönüştüğünü somut biçimde ortaya koymaktadır. Bu yapı hem kültürel belleğin sürekliliğini hem ritüellerin toplumsal dayanışmayı pekiştirici işlevini hem de kadim Türk inançlarının modern halk yaşamındaki görünürlüğünü açıkça kanıtlamaktadır. Dolayısıyla Arpaseki Çepnileri, eski Türk inanışları, İslamiyet ve Alevi-Bektaşî geleneği arasında kurdukları bu özgün sentezle Alevi-Bektaşî topluluklarının inanç tarihine, Çepni topluluğunun kültürel kimlik yapısına ve Türk halk inanışlarını konu alan araştırmalara değerli bir örnek sunmaktadır.

KAYNAKÇA

- AYHAN, A. (1997). *Balıkesir ve Çevresinde İskân Hareketleri Manavlar, Yörükler, Çepniler, Türkmenler, Muhacirler*. Balıkesir: Rotary Kulübü.
- AYDEMİR, A. (2015). “Dîvânü Lügati’t-Türk’ta Astronomiye Dair Sözcükler”. *International Journal of Language Academy*. 3(3). 177–186.
- ATALAY, B. (1985). *Divanü Lügati’t-Türk Tercümesi* (Cilt III). Ankara: TDK Yayınları.
- BAYATLI, O. (1944). *Bergama’da Köyler Dört Çepni Köyü*. Bergama: Bergama Halkevi Yayını.
- BOSTAN, H. (2002). *Anadolu’da Çepni İskânı. Türkler C.6*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- ÇELİK, A. (2002). *Çepnilerin Anadolu’nun Türkleştirilmesindeki Yeri ve Önemi. Türkler C.6*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- ÇORUHLU, Y. (2020). *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*. İstanbul: Ötügen Neşriyat.
- ELİADE, M. (1976). *Patterns in Comparative Religion*. London. Aktaran: Münir Yıldırım (2017). *Tabiat Kültürleri, Halk İnanışları El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- ERSAL, M. (2016). *Alevilik: Kavramlar ve Ocağın Sistemi – Çubuk Havzası Örneği*. Ankara: Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Merkezi Yayınları.
- ERSAL, M. (2019). *Alevi Cem Zakirliği*. Ankara: Barış Kitap.
- ERSOY, R. (2002). “Türklerde Ölüm ve Ölü ile İlgili Rit ve Ritüeller”. *Milli Folklor*. 2002/54. 95.
- GÖMEÇ, S. (1997). “Tarihte ve Günümüzde Saha Türkleri”. *Ankara Üniversitesi DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*. 1997 (30). 175-203.
- GÖMEÇ, S. (1997). *Eski Türklerde Devlet ve Aile*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- GÜLENSOY, T. (2015). *Eski Türklerde Ölüm, Mezar ve Yas Gelenegi*. Ankara: T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Yayınları.
- İNAN, A. (1976). *Eski Türk Dini Tarihi*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- KAFESOĞLU, İ. (1980). *Eski Türk Dini*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- OCAK, A. Y. (2012). *Alevî-Bektaşî İnançlarının İslâm Öncesi Temelleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- ROUX, J. P. (1999). *Türklerin ve Moğolların Eski Dini* (Aykut Kazancıgil ve Lale Arslan Özcan, Çev.). Ankara: Kabalcı Yayıncılık.
- SEVİNÇLİ, E. (2009). “Özel Gizli Bir Dil, Çepni Dili”. *Journal of Yaşar University*. 2009 (13). 1923-1949.
- SÜMER, F. (1992). *Çepniler Anadolu’nun Bir Türk Yurdu Haline Gelmesinde Önemli Rol Oynayan Oğuz Boyu*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- SÜREN, F. (2019). *Kınık Çepni Dilcesinden Derleme Sözlüğüne Katkılar*, SDÜ FEF TDE Bölümü Bitirme Tezi.
- ŞİMŞEK UMACI, Z. (2015). “Çepni ve Çepni Ağzı”. *Alevilik Araştırmaları Dergisi*. 2015 (10). 161-184.
- TOGAN, Z. V. (1982). *Resideddin Oğuznamesi Tercüme ve Tablîli*. İstanbul: Enderun Yayınları.

- TÜRKAY, C. (1979). *Başbakanlık Arşiv Belgeleri'ne Göre Osmanlı İmparatorluğu'nda Oymak, Aşiret ve Cemaatler*. İstanbul: Terciman Yayınları.
- UÇKUN, R. (2007). "Gagauz Türklerinin Gök ve Gök Cisimleri ile İlgili İnançları." *I. Uluslararası Türk Dünyası Kültür Kurultayı Bildirileri V*, 2195–2199. Ankara: Lazer Ofset.
- UYAR, R. (2011). *Osmanlı Salnameleri'nde Bergama*. Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İslam Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı. Yüksek Lisans Tezi.
- YILDIRIM, M. (2017). *Tabiat Kültürleri, Halk İnanışları El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları.

KAYNAK KİŞİLER

- KK1: Ahmet Süren (d.1971), Arpaseki, İlkokul mezunu, Emekli.
- KK2: Kemal Keskin (d.1976), Arpaseki, İlkokul mezunu, Emekli.
- KK3: Özay Poyraz (d.1974), Arpaseki, İlkokul mezunu, Çiftçi.
- KK4: Fırat Süren (d.1996), Arpaseki, Lisans mezunu, İşsiz.
- KK5: Ergün Şahan (d.1972), Arpaseki, İlkokul mezunu, Emekli/Muhtar.
- KK6: Alpay Şahan (d.1982), Arpaseki, İlkokul mezunu, İşçi.
- KK7: Suat Şahan (d.1962), Arpaseki, İlkokul mezunu, Emekli.
- KK8: Okan Süren (d.1982), Arpaseki, İlkokul mezunu, İşçi.
- KK9: Hüseyin Şahan (d.1956), Arpaseki, İlkokul mezunu, Emekli.
- KK10: Gürkan Şahan (d.1986), Arpaseki, İlkokul mezunu, İşçi.
- KK11: Kemal Şahan (d.1988), Arpaseki, Ortaokul mezunu, İşçi.
- KK12: Hatice Şahan (d.1952), Arpaseki, Okula gitmemiş, Ev Hanımı.
- KK13: Zeynel Şahan (d.1949), Arpaseki, İlkokul mezunu, Emekli.
- KK14: Makbule Şahan (d.1963), Arpaseki, Okula gitmemiş, Ev Hanımı.
- KK15: Kamuran Şahan (d.1986), Arpaseki, İlkokul mezunu, Ev Hanımı.
- KK16: Melek Süren (d.1974), Arpaseki, İlkokul mezunu, Ev Hanımı.
- KK17: Nevin Şahan (d.1962), Arpaseki, Okula gitmemiş, Ev Hanımı.
- KK18: Zühre Süren (d.1972), Arpaseki, İlkokul mezunu, Ev Hanımı.
- KK19: Selma Süren (d.1978), Arpaseki, İlkokul mezunu, Ev Hanımı.
- KK20: Muazzez Yıldız (d.1976), Taştepe, İlkokul mezunu, Ev Hanımı.
- KK21: Adını vermek istemeyen kaynak kişi.
- KK22: Mustafa Şahan (d.1973), Arpaseki, İlkokul mezunu, Emekli.
- KK23: Kemal Yıldız (d.1961), Arpaseki, İlkokul mezunu, Emekli.
- KK24: Zafer Süren (d.1963), Arpaseki, İlkokul mezunu, Emekli.
- KK25: Tamer Şahan (d.1977), Arpaseki, İlkokul mezunu, İşçi.
- KK26: Zümrü Yıldız (d.1952), Arpaseki, Okula gitmemiş, Ev Hanımı.
- KK27: Kemal Şahan (d.1964), Arpaseki, İlkokul mezunu, Emekli/Çiftçi.
- KK28: Taner Şahan (d.1971), Arpaseki, İlkokul mezunu, İşçi.
- KK29: Sermin Şahan (d.1971), Arpaseki, İlkokul mezunu, Ev Hanımı.
- KK30: Güldal Şahan (d.1954), Arpaseki, Okula gitmemiş, Ev Hanımı.
- KK31: Hüseyin Poyraz (d.1949), Arpaseki, İlkokul mezunu, Emekli.